

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hónap 15-én
a nagy szünetet kivéve.

Szerkeszti
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest, IV. Ferenc József part 27.

CSÚZY ZSIGMOND SZAVAI.

Felolvasás a Nyelvtudományi Társaság 1908. évi márc. 10-én tartott ülésén.

Csúzy Zsigmondról eddig alig emlékezett meg a magyar nyelvtörténet. Ezentúl tudomást kell róla vennie és méltó helyet adnia szóalkotásunk történetében.

Az erős nyelvérzékű Kresznerics Ferencnek szeges figyelmét nem kerülte el Csúzy műveinek nyelvtörténeti fontossága; két munkájából: a Zengedező sípszó-ból, meg az Evangéliomi trombitá-ból 300—400 szót szedett ki s iktatott bele a maga érdemes szótárába. Ámde a NySz. ezeket se vette át pontosan tőle, hanem csak úgy fele részben. Olyan szót, melyet a NySz. csupán Cs.-ból idéz, mindössze 120-at olvastam össze (ezek közül is 35-re nincs idézete, pusztán utalása), pedig mi ez a csekély szám ahhoz a sok száz szóhoz képest, melyeknek Csúzy nevét kellene hirdetniök a NySz.-ban! Nem akarok ideje-multán céltalanul vádaskodni; mindamellet a következő számokat sine ira et studio is elő kell adnom:

Kerek számban szólva: — 1000 olyan szava és kifejezése van Csúzynak, melyekről a NySz.-nak egyáltalán nincsen — más írókból sem — tudomása; 200 olyan szava, melyeket a NySz. csupán szótárakból ismer; körülbelül 350 szava, melyekre a NySz.-nak csak egyetlen írói idézete, vagy utalása van (szótári előfordulás nélkül); majdnem 200 olyan szava, melyekre a NySz.-ban a szótári utalás mellett csupán egy idézet van. Ezekon kívül van mintegy 100 olyan szava, melyekről a NySz. mit se tud, noha Cs.-n kívül másutt is: íróknál v. szótárakban előkerülnek; és végül kb. félszáz olyan szava, melyekre a NySz.-nak csakis kódexekből van idézete.

Mindez pusztá igazság, amelyet Csúzy műveinek lelki ismeretes, ismételt áttanulmányozásával állapítottam meg!

Ám ez a nyelvünk történeti szótására fontos, de egyébként száraz beszámolás magában véve még nem tenné meg-

okolttá, hogy én Csúzy szavairól külön értekezést írjak; mert hiszen kutató tisztem véget érne azzal, hogy összegyűjtött adataimat a készülő új nagyszótár szerkesztőjének rendelkezésére bocsátom: ennél fogva más okát-alapját kell adnom jelen nagyobb terjedelmű szótörténeti tanulmányomnak. De mi legyen ez az ok és alap? — Semmi egyéb, mint hogy Csúzy *Zsigmond a 18. század-eleji magyar irodalomnak eddigelé figyelemre se méltatott nyelvújítója: szóalakító és szóalkotó, aki Faludt nagyon megközelítő nyomokat hagyott irodalmi nyelvünk szókincsének gyarapításában*. Ez már, úgy hiszem, elégséges ok arra, hogy szavaival behatóbban és részletesebben foglalkozzam s megismertetésükkel nemcsak a nyelvtörténeti tudást gyarapítsam, hanem egyszermind a magyar nyelvtörténet nevében a kegyelet adóját is lerójam azon egyszerű Első Remete Szent Pál szerzetebéli Pap iránt, aki nagyszámú prédikációiban nem csupán a korabeli magyaroknak használt lelki tanításaival és vigasztalásával, hanem — bár eddig névtelenül — az utódoknak is nagy hasznára vált számos, részben önalkotta, részben elterjesztette szavának közre hagyományozásával. Tudnunk kell ugyanis, hogy Csúzy — *mai ismeretkörünkkel megállapíthatóan — nem kevesebb, mint hetedfélszáz szóval, átvitellem és kifejezéssel gazdagította irodalmi nyelvünket és — ezeknek a negyedrészt önmaga alkotta*.

A tudomány megörökíti azoknak nevét, akik találmányaikkal hasznára voltak az emberiségnek; a költészet története se feledkezik meg azokról, akik eredeti gondolataik v. érzéseik művészi kifejezésével gyönyörűséget szereztek kortársaiknak s az utódoknak: nem kevésbé méltó dolog tehát, hogy a nyelvtörténet is híven följegyezze azoknak nevét, akik a nyelvnek föltalálói, sőt mondhatjuk: költői voltak, vagyis a született nyelvújítókét, kik a köz-szókinset életrevaló szóalkotásaikkal észrevehetően és maradandóan gyarapították. Annál nagyobb pedig az ilyenek érdeme, minél közelebb állanak alkotásaik a nyelv szelleméhez és minél nagyobb a közhasználatba átment szavaiknak a száma.

Különösen ebből a szempontból kívánok én jelen értekezésemben Csúzy Zsigmonddal foglalkozni. Részletesen vizsgálni fogom tehát szóalakításainak s alkotásainak módjait és eredetiségeit; érinteni fogom az elődökhöz való viszonyát s bőven tárgyalom majd az utódokkal, főleg Faludival, Baróttival

és Sándor Istvánnal való kapcsolatát; kiemelem jellegzetes összetételeit, képzéseit s használta idegen szavait; végül összeállítom mindama kifejezéseket, melyekkel irodalmi nyelvünket gazdagította.

Mielőtt kitűzött feladatomban megoldásába fognék, szükségesnek tartom előbb egyet-mást elmondani Csúzy életéről, egyéniségéről és műveiről.

Vajmi kevés, majdnem semmi, amit az irodalomtörténet életéről följegyzett. Szinnyei Magyar írók-jában csupán annyit mond róla, hogy »pálos rendi szerzetes és hitszónok; meghalt 1729. júl. 2. Laadon«.

Öt magyar munkája egytől-egyig prédikáció-gyűjtemény:

1. *Zengedező sípszó.* (Pozsony 1723.; gr. Koháry Istvánnak ajánlva; újévtől aprószentekig, ünnepi prédikációk; 754 lap és 63 l. somma [beszédvázlat]). S

2. *Evangeliomi kölcsönözött három kenyér.* (Pozsony 1724.; Szelezcky Márton pestmegyei alispánnak ajánlva; ádvent első vasárnapjától husvét után első vasárnapig, vasárnapokra való hármass predikációk; 662 l. és 7 l. somma). HK

3. *Evangeliomi trombita.* (P. 1724.; Keresztély Ágost primásnak ajánlva; ádvent első vasárnapjától pünkösd utolsó vasárnapjáig, hitelemző beszédek; függelékül a niceabéli közönséges gyülekezet vallása c. hitvitázó irat; 776 l. és 34 l. somma). Tr

4. *Kosárba rakott aprólékos morzsalék.* (P. 1725.; gr. Koháry Istvánnak ajánlva; husvét után első vasárnaptól pünkösd után utolsó vasárnapig, hármass predikációk; 845 l. és 8 l. somma).¹ M.

5. *Egész esztendőre való hármass predikációk.* (P. 1725.; ez a műve igazában nem külön munka, hanem a 2. és 4. művének egybefoglalt kiadása).

A Nemzeti Muzeumban van egy kéziratban latin munkája is: *Idea boni regiminis monastico-regularis.*

Csak ennyit jegyzett fel az irodalomtörténet Csúzyról és műveiről. Ám munkáiból egyet-mást még megtudunk róla. Így a S.-ban olvassuk, hogy szerzetbe-lépte előtt katona volt: »Nehéz úgyan — mondja — *a katonakenyér-is* (mint szoktunk mondani, *s-magam-is izleltem*), de még nehezebb a szerzetesé« (19). A HK. előljáró beszédében megemlíti, hogy Apostoli hivatalát »Erdélyben és másutt« gyakorolta. Így többek közt a pápai rendházban is működött mint hitszónok, mert a S. nagyasszony-napi predikációját saját bevallása szerint a

¹ Az idézésüknél rövidítéseim: S. = Zengedező sípszó. — HK. = Ev. kölcsönözött három kenyér. — Tr. = Evangeliomi trombita — M. = Kosárba szedgetett aprólékos morzsalék.

pápai rendi templomban mondotta el. A M. előljáró beszéde szerint »fölsői parancsolatnyából« nagy szükség idején pásztori (lelkészi) hivatalt is viselt. Kinyomatott prédikációit előbb élő szóval több helyt elmondotta, mint erről bevezetőiben nem egyszer bizonykodik. Egyébként pedig nagy részüket a 17. sz. utolsó és a 18. sz. első évtizedében készítette. Hosszú életkort kellett érnie, mert a Fr. dedikációjában beteges öregségének telét emlegeti: In hyeme senectutis macidus iaceo truncus (8. l.). Tehát Gyöngyösi Istvánnak körülbelül kortársa volt. Ez kétségtelenül némi hatással is volt reá; bizonyítja néhány tőle vett idézete, meg azután több olyan szó, melyeket azon korban kivülről csak Gyöngyösi használt, pl. *beköszön* (S. 38), *gyalázatvallás* (M. 310.), *leszel* (Tr. 409.), *megállít* (M. 106.), *nyomódik* (M. 344.), *özveakad* (S. 22.), *szégyenvallás* (Tr. 693.), *tömlöcös* (Tr. 542.), stb. Nemcsak a theologiai, hanem a világi tudományokban is kiválóan jártas férfiú volt: tanusítja rengeteg számú talpraesett idézete nem csupán a bibliából és szentatyákból, hanem a klasszikus írókból is, különösen Horatius-, Ovidius-, Cicero- és Senecából. A korabeli magyar költészetet is ismerte, mert pl. Gyöngyösin kívül Benitzkiből is többször idéz. Sőt neki magának is volt költői tehetsége, miként ezt a S.-nak utolsó beszéde is mutatja, amelyet könnyen gördülő ősi tizenkettes sorokba foglalt; meg azután a klasszikus költőkből való idézeteit is rendesen sikerült verses alakban fordítja magyarra. Szónoki tehetségének pedig nem utolsó tanubizonyossága, hogy az ékesszólásban mindenütt első helyen álló jezsuiták is meghívták magukhoz prédikálni; így egy alkalommal külön meghívásra éppen alapítójuknak, szent Ignácnak ünnepén szónokolt egyik meg nem nevezett (talán a budai) házuk templomában. De kétségkívül nemcsak mint hitszónok, hanem mint író is nem közönséges tehetséggel volt megáldva Csúzy páter. Különösen a leírásokban tűnik ki; ezekben többször valósággal művészi magaslatra emelkedik. A szokott magasztaló jelzők halmozása helyett idézem itt bizonyosságul a következő rövid mesteri rajzát a *bujdosó szegény legényről*:

Hát a-maz bujdosó szegény legény, vélték-e, mi-néműl gyümölcsel gyümölcsözök?

Meg-vonta magát nagy alázatossan, s-azt vélnéd, hogy hatot nem tudna számlálni; egyél-aránt ha hat ókrót sajdét téovázva, mindgyárt

meg-tudgya olvasni, őrizni, hajtani; s-ezért-is nevezetlik eke-szárasztonak. Ha kantárotlan lovat lát a rébén, meg-tudgya fékezni, fel-tudgya zabolázni, eszébe forgatván a-maz Magyar köz-mondást, könnyebb lovon járni, mint gyalog talpalni: a mit szeme meg-lát, keze ott nem hadgya; préda nyeresége, vonyás vitézsége; bor-csiszár titulussa, tobzodás gyönyörűsége; egy szóval, gonoszság minden gyümölcsé, és Szentségtelen Istentőlenség. (M. 304.)

Nem nagyítok, ha azt állítom, hogy ennek a rövidsége mellett is jellemzetes, színes és plasztikus életképnek a régi prózai irodalmunkban egyáltalán nincsen s a versesben is kevés párja akad. Pedig ez Csúzynál nem áll egymagában; méltóan sorakozik melléje teszem a *csél-csap káromkodóknak* eme meglepően találó festése is:

Mit vélték? Mi-némű regulamentumot szabna? vagy-is mi-némű példát mutatna Judás [Machabaeus] a mostani csél-csap káromkodóknak? Kiknek fel-költők átok: mulatások szitok; s-le-fektek úndok morgolodás? kik meg-nem elégszenek a pártos eretnekekkel két vagy három sacramentommal: se héttel a Catholicusokkal, hanem százokat; sőt milliomokat koholnak, s-fiznek ószve? kiknek minden-napi imádságok: Adta teremtette: fogadások, órdóg ragadgya-el, rontsa, tórdellye, prénezzze, csipkézze; ússón-meg a gutta, vagy a lánczos menykő. Egy szóval minden szovok-járása, köz-beszédek, s-monda-mondájok gonosz szokásul bé-vett éktelen szitok; s-feslett káromkodás; úgy hogy örvendgyenek néha a gonosz szülék, ha-hogy hallják gonosz magzattyokat frissen káromkodni mondván: bezzeg, ebből léssen jó katona, mert jól tud morogni; úgy-úgy jó katona; de nem az Isten, hanem az órdóg katonája (M. 673.)

Ugyancsak sikerült pl. a *bűnös képzelődésnek* következő festői jellemzése is:

Sokahban tapasztalják, hogy vala-merre feslett erkölcsök hanyatlík, azoknak képeket foglallyák magokban:

Valamint a bor-csiszár részegesnek bor, s-kupa czimere, éles tőr a boszszullonak, képzés a hazugnak, úgy a dús-gazdag ezüstel arannyal mázollya-be szívét; pompával hizlallya a maga-hitt kedvét; s-szidalommal fenyi a vitéz fegyverét. Az átkozodonak Meny-követ, és guttát, poklot, és órdógót, s-ezer Sacramentomot. A tobzodonak, kinek hasa Istene, velét asztalt, serleg bort, tyukot, ludat, pokát, és gőzös, ziros konyhát; s-egyéb nyalánkságot. A fajtalannak pedig veres énekeket [virágénekeket], dísztelen meséket, Nymfát, Venust, Cupidot, és sok trágárságot. (M. 393.)

Csúzy elmjének nem közönséges élére vallanak egyrészt ötletes szójátékai, másrészt tréfás és csipkelődő körülírásai.

Az előbbiekből szolgáljanak példakul a következők:

Cupido nyilával *Dám-vadakat* [= dámákat] vadász (M. 612.). Hazugsággal szoktak élni, s-sima-száju *füllent regimentében* [= a füllentők seregében] tiszteket viselni (HK. 10.). A gonosz Sátán több nyomdokit követő

pajk-társival járja a macskarát (= ravaszkodik HK. 573.). Azt aléttya senyedékes irásában, kinyomatott könyvében egy előhasika csiga-biga *Perdicátor*, akarom mondani *prédikátor* (Tr. 46.). Távoztassuk *perdikációjokat*, vagy-is *praedikációjokat* (Tr. 73.). Údvösségesb-e az ilyen *Törökkel bélétt*, és *zidoval prémezett* poroszlonak nyomdokát követni? (Tr. 71.). Ha a *veszperesnek* [= esperesnek] egy, vagy két arannyal bé-kötötted szemét, a-menyiszer tettzett, feleségesedtél (S. 752.). Stb.

Az utóbbiak közül említésre méltóak ezek: *Górbék fiadnak újjai, s-hozzájok ragadnak tő, kés, kesz-kenyő* (M. 41.). *Lányod örömet nyallya a korso ajakát* (M. 41.). *Az Aszszony mindaddig dúdollya az útolsó Kyriet, mig a férfiunak fel-gerjed haragja, a-vagy meg-indul régi maszlagja, s-aszszonyomnak keményen kenegetvén, nagyon meg-kolompozza hátát* (S. 17.). *A káko bízt utálván, gyűllőli a vizet, nyallya a bort, mint a mézet; s-ezért-is fel-önti hé-kőre mindenét; gyakorta kenyik tatár kancsukával annak vállát, és hátát, vagy égetlen hamuval dörgöllik az oldalát* (S. 739.). *Végre akasztófát virágoztatnak véle* (M. 41.). *Sokan egyelednek a Franciaia kelletlen atyafiságban, mert személy-válogatás-nélkül fitalankodnak* (M. 615.). Stb.

Csúzy műveiben számos történeti, néprajzi és etymologiai érdekességre akadunk. Néhányat fölemlíték közülük:

Cs. tudvalevően az egyetlen magyar eredetű szerzetnek, a pálos rendnek volt tagja, annak a rendnek, melyről a nagy Pázmány (ki jézsuíta volt!) egyszer ezt a magasztaló nyilatkozatot tette: *Ha-ki Magyarország sorsos állapotját látni kívánnya, tekéntse Első Remete Szent Pál szerzetét, és ha-azt virágjában tündökleni láttya, tudgya-meg, hogy az országnak -is jól vagyon dolga, mert jó renden szénája* (S. 42.). Hogy mennyire elterjedt volt e szerzet hazánkban, arról fogalmat nyerhetünk Csúzynak azon állításából, mely szerint a török pusztítások és a reformáció viharai között 180, mondd: *száznolcvan roppant klastromuk* prédáltatott fel. S eme klastromok nagyságára fényt vet az a körülmény, hogy teszem a Buda feletti sz. Pál völgyében épült és sz. Lőrinczről nevezett kolostorukban *öt-száz szerzetes személy* volt (S. 351.). Ép ezért nem valószínűtlen Csúzynak azon tanuságtétele, hogy a pogány törökség II. Lajos szerencsétlen halála után csak az *ő kisedd szerzetéből két-ezer fel-szentelt Papnál többet hánya kardra* (S. 351.)

Egyebek között megemlékezik Cs. a reformáció történetéből ismeretes *Prinyi Péter és Petrovics Péter haláláról*: *Prinyi* — úgymond — keserves hoszsu rabságban hala-meg, Bécsben A. 1550. *Petroviczit* pedig Munkácson az oltárok, és képek rontásának alkalmatosságával (mellyben maga serénykedik vala inkább) a rángotott feszület úté agyban (Tr. 771.). Majd — fides penes auctorem! — így folytatja: Az elsőnek [Prinyinek]

holttestét-is (mellyet a mi Terebesi templomunkban temettek vala-el) majd minden esztendőben meg-üti vala a meny-kő, és a koporso fölött álló követ egyenesen a szívére szolgáló helyen lyúggattya vala (csudálatos dolog!) mind addig, míg száraz csontyait a szentek társaságábúl már az én időmben fraterim ki-nem hánták. S-az-úta vagyúnk, teszi hozzá, csendesben, és bátorságosan a szörnyűséges égi háborútúl, és az Isten csudálatos, mert nem égető, hanem csak rettentő, és az ő temetését, vagy-is holt tetemét ostorozó nyilától (Tr. 771.).

A S. nagyasszony-napi bucsui prédikációjában Pápa város reformációjáról a következőt mondja: Ez az egész város úndok eretnekségre vemedett vala, úgy hogy az údvariakon-kivül több egy Catholicus igaz kereszténynél lakos nem találtatott az egész városban; kit-is csufolodva *Pápista Pálnak* nevezének (S. 364.).

A sz. Fülöp és Jakab apostolok napjára való beszédében megemlékezik arról a hazai szokásról, hogy e napon *pünkösdi fákat* szoktak ajándékul osztogatni (S. 161.). *A Keresztelő sz. János napi* prédikációjában pedig felhossa az ezen szent *estin a-vagy ünnepe-napján* szokásos honi *tűzgyullasztást és tűzugrálást*, amely szokás, mint mondja, némelyek szerint régi pogányoktól kölcsönözött majmoskodás; de szerinte talán, inkább sz. János példájára teszik ezt, »ki-is, látogatására menvén, az Annának Örsébetnek méhében viselős szűz Aszszonyúnk, ugrált röpösött, szökdécselve örvendezvén az Anya méhében (S. 219.)«.

Egy csúfolódó népdaltöredéket is találunk Csúzynál, ezzel a megjegyzéssel: Az ó Testamentomban Törvény-szerént bort nem ittak a Papok; s-most-is vásott csintalansággal éneklük némelyek: *Azt mondják a Papok, hogy nem jó bort innia; hazúdnak a loncsosok* [vö. MNy. 1:277], *mert maguk is meg-iszszák* (S. 739.).

A megjött Antal Budáról, zöld ágat hozott régi szólásmódnak eredetéről ekkép tudákosodik Csúzy: Mi-némű, s-ki lött-légyen ez az Antal? Biró-e valóságosan? Fő-bíró, vagy vicze? a-vagy-is futoso, kit kis bironak szoktak nevezni? sokat azon hogy fúttassam elmémet, talám nem szükség; elég, hogy ő követségben járt s-zöld ággal (melly jó reménségnek jele) tért vissza házá-hoz (S. 184.).

A boldogaszszony-katonája gúnyos kifejezésnek (= gyáva) eredetéről ezt mondja: Régi eleink minnyájan Boldog Aszszony katonáinak neveztettenek; noha most csúfra fordítván ezt csak ki-neveti a vak-merő eretnekség (S. 528. NB. már Decsinél: Bódog aszszony katonája vgyan ő is: ollaris Deus. 22.). Érdekes az is, amit a *purgatorium* névnek tréfás alkalmazásáról mond: Némelyek [az eretnekek közől] káromkodván, a *konyhát* nevezik *Purgatoriumnak*, hogy im ott mellyesztik, és tisztogattyák a tyúkokat, lu-

dakat, malaczkokat, és egyéb asztalra vitetendő állatokat; némelyek a vitézlő rend részére szedett *portiokat*, melyek ki-tisztétták szuszékokat, ládájokat, s-meg-ürítették erszényeket (M. 370.). Stb.

Csúzy nagyszámú egyházi beszédeit saját állítása szerint az egy-ügyü szegényeknek és alacson renden levő közönségeseknek (S. Aj. lev. 4.) készítette; többnyire bárdolatlan dúrva poor parasztoznak (S. Elülj. b. 2.) mondotta el; és nem a nagy elmék, hanem az egy-ügyüek, s-könyvek-nélkül szűkölködők kedvéért (HK. Elülj. b. 1.) tette papirosra is. Hogy az együgyü elnyomott pór-paraszt népet valóban szerette, beszédeinek sok helyéből kiviláglik. Nem egyszer kel ki a hatalmasok ellen, bátran szemükre hányva a szegény szolgarenden elkövetett igazságtalanságaikat. Mily erős meggyőződéssel és jellemző erővel festi teszem a hatalmasok és az alattvalók egyenlőtlen helyzetét a következő soraiban:

A hatalmasok tele torokkal nyelik még a tevéket-is; tépik, tórik, rontják a szép igazságot; és a törvény viaszszos orrát magok szájok izire facsarják; holott az egy-ügyü alatt-valoknak mingyárt torkán akad vagy a csekély szűnyog: s-nőha nem-is tudgya izit a-vagy búzít, s-melyik folyovizben fogatott a keresett pisztráng, még-is nyakára kóttetik, torkára fojlatik a kellellen istráng . . . A hatalmasok szabadossan gázollyák a törvényt; kórmók vége-is meg-akad az allatt-valoknak a mostoha kelepcebén. S-ez az oka a-maz magyar kőz-mondásnak: A kis kurvákat ki-sóprik, ki-csapják; a nagyokat pedig pompássan hintoban hordozzák: a kis lopokat akasztófára kóttik; a nagyokat pedig tisztre, s méltóságra emelik.

E néhány sorból is látnivaló, hogy Csúzy nemcsak apostoli hivatalt viselt az alacsonyrendűek között, hanem ezeknek valóban apostola is volt.

Hogy pedig kertelést nem ismerő prédikációinak hatása széles e hazában nagy lehetett, afelől alig támadhat kétségünk. Egyházi cenzorai magasztalva emlékeznek róluk; s előkelő mecénásai legjobb tanuságok reá, hogy nemcsak az együgyü nép, hanem az igazságos érzésü főbb renden levők is szívesen hallgatták v. olvasták szentbeszédeit.

Nem csupán tárgyainak alapos, sokoldalú ismerete, nem csupán szívet és elmét egyaránt megkapó bizonyításai, nem csupán anyagának világos elrendezése: hanem különösen erőt lehelő magyaros stílusa, szemén-szedett népi közmondásokkal és törül-metszett szólásmódokkal teljes, cikornyátlan, zamatos nyelve voltak azok a ható erők, melyek Pázmány

méltó tanítványát egyaránt kedvelté tették mind paraszt, mind úri hallgatói és olvasói előtt. Mert Csúzy Pázmánynak tanítványa, kit ha nem is mul felül az ész és tudás nagyságában, a kifejező erőben, a nyelvvel magyarán való bánásban alig marad el mögötte.

(Folytatjuk.)

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN.

CSOKONAI MINT NYELVÚJÍTÓ.

I.

Közhitté terjedt el és még ma is felbukkan az a nézet,¹ hogy Csokonai inkább az ortológusok táborához tartozik, és szeretik őt Kazinczyval és nyelvújító körével szembeállítani.

Maga Kazinczy is, bármennyire kedvelte eleinte az ifjú poétát és magának kérte ki azt a szerencsét, hogy a »világ elé vezesse«, később mind több és több kifogásolni valót talál írásaiban és sem költői irányával, sem nyelvével nincs megelégedve.

Ismeretségük első idejében dicséri és buzdítja Csokonait. »Az úr versei — írja neki Kazinczy — igen kedvesen folynak s az ideák nemesek és nem földszint csúszók».² De az 1805. év márc. 15-én Szentgyörgyi Józsefhez írt levelében már kezdi Csokonai nyelvét szigorúbban megbírálni. Ebben a levélben röviden csak azt jegyzi meg, hogy »orthographiam, regulas grammaticales non custodit« (Kaz. Lev. II. 280).

Kazinczy túlfinomult izlése nem tudott megbarátkozni Csokonainak tősgyökeres magyar nyelvével. Innen magyarázható, hogy sohasem mulasztja el burleszk műzsája mellett nyelvén is egyet ütni. Imádott Daykájával hasonlította össze: »Dem liebenswürdigen Dayka glich Csokonai in seinen besten Arbeiten unter allen unseren Dichtern am meisten, nur waren seine Gefühle nicht so glühend, seine Sprache nicht so edel, oft wohl uncorrect und niedrig« (Kaz. Lev. VI. 49, 64). És ha e nyilatkozat nem is zárja ki azt, hogy egy más alkalommal ezt jegyezze meg róla: »eine reiche Sprache, viele Leichtigkeit in der Versification«, (u. o. VIII. 508), de általában az a véleménye az ő »mázolt« de »zenivel mázolt« verseiről, amit egy

¹ I. Bánóczy József bevezetését Csokonai munkáihoz a Magyar Remekírók gyűjteményében 20. lapon.

² Kazinczy levelezése, II. 285. l.

Horváth Ádámlhoz írt levelében mond: »Én neki kevés mívét ismerem, amit kínos érzés nélkül olvashassak el« (Kaz. Lev. XI. 449).

És ebben az ítéletben egyetértett vele Kölcsey is a Csokonairól írt bírálatában, amidőn azt mondja: »Földi által vezetettvén a philológiába, kezdette ő is kiáltozni, hogy a köznéptől kell magyarul tanulni s mivel ő ezt nemcsak kiáltozta, de cselekedte is, innen van, hogy az oskolai tonust, az alföldi provincializmust levetkezni nem igyekezett« (Kölcsey munkái: M. Remekirók 170. l.) és midőn kutatja, hogy miért nem tudta Csokonai »a maga expressióinak« »az ujság ingerét« megadni, ennek okát a köznép nyelvéhez való ragaszkodásban találja (u. o. 173. l.).

Kazinczy és Kölcsey kemény és igazságtalan ítéletét vakon elfogadták kortársaik, köztük Toldy is. De épen Toldy volt az, aki későbbben behatóbban foglalkozva Cs. műveivel, összegyűjtött munkái elé írt életrajzában rehabilitálta őt és megvédte azon vád ellen, mintha ő Földi tanítványa lett volna. »Csokonai ismerte és becsülte Földit, de vele kevesebbet érintkezett, mint Kazinczyval, és Földinek sem nyelvben, sem fordításban tanítványa nem volt, mint állított. Nyelvben nem, mellyel Csokonai önteremtőleg bánt, de épen nem a népit, hanem a magyar sajtáságot tartván szem előtt, s ha a vidékiségből ki nem vergődött, oka nem Földi tana, hanem azon állapot volt, mely költői, sőt köznyelv kifejlése előtt természetes, nehogy mondjam szükséges: hiszen még Kazinczy sem bírta magát abban az időben a vidékiesség hatalmától egészen függetleníteni.«¹

Toldynak e nyilatkozatából éppenséggel nem lehet azt kiolvasni, hogy Csokonai a népies irány ellen küszködött volna, amint ezt Haraszti Gyulánál olvassuk: »Mefoghatatlan — ugymond — miképen tudják íróink azt állítani Toldy után, hogy Csokonai a népies irány ellen küszködött s Kazinczy volt neki jobb szelleme; hiszen Csokonai nem tett egyebet, mint Versegghiék irányát követte technikánk fejlesztése körül: ő tősgyökeresen magyaros, népies nyelvezetű, de nem oly művész a nyelv kezelésében, mint Kármán, ismeri a régibb irodalmat és ennek számos szavait újítja fel, számosan veszi föl a tájszavakat is, minden előzőjénél közelebb áll a népköltészet nyelvéhez«.

¹ Toldy (Schedel) Ferenc, Csokonai minden munkái: 1844; XCVI. l.

Mindez igaz, és Toldy arra a bizonyos »oskolai tonus«-ra gondolt, amikor azt mondta, hogy »nem a népit, hanem a magyar sajtóságot« tartotta szem előtt. De viszont félig-meddig igaz az is, hogy »Kazinczy volt neki jobb szelleme« (ezt különben Haraszti később, Csokonai életrajzában belátja, Abafi: Nemzeti kvtár).

Valóban Csokonai »önteremtőleg« bánt a nyelvvel és bátran mondhatjuk, hogy tudatos nyelvújító volt. Csak nem tartozott ama »pajkos szófaragók közé, akiknek törvénytelen ágyból született csonka, béna idélteneikről« legfőbb óhaja, »hogy önön bölcseikben fuljanak meg« (Cs. M. munkái 328), sem azok közé, akiknél »minden szónak olyan neoaquistica formán kell producálni a maga nemességét és diplomájának szinte a volgamelléki pusztákról, vagy a már leomlott Capitoliumból emanálnak kell lenni« (u. o.: az epepeiáról 827.). Nem maradi ortológus, de nem is vad neológus. Nyelvújító hajlamait féken tartotta és a túlzásoktól megóvta semmi befolyásnak nem engedő erős érzéke a tősgyökeres magyar nyelv iránt. Szükségét érzi a nyelvújításnak, sőt védi is azt. Egy fél-faragású nyelvben — úgymond — törnünk, rontanunk, építenünk, újítanunk kell. »A szózatoknak szaporításában áll a nyelvnek bősége, a nyelv bőségében áll a literatura kezdete... Kettőt szoktam én a magyar nyelv dolgában fejcsóválva nézni. Egyiket azt, mikor valaki azt mondja, hogy ez új szó! Mintha bizony nekünk meg kellene s meg lehetne azzal az egynehány scythia szóval érnei, amit kacagányos apáink lóháton hoztak ki Európába...« (U. o. Kleist, jegyzetek 326.). Ha azt akarjuk, — mondja egy másik alkalommal — hogy jövőben a tudományos munkában, képzésben etc. előbb menjünk, sok szavakra s meghatározott értelműekre van szükségünk. Aki az új szavakat nem tűrheti, mondjon le az új ideákról is. Elég tágas a Caspium homokpusztája, ott életében sem hall egy új szót is (u. o. Dorottya 228).

Már ezek a kijelentések is mutatják, hogy Csokonai szívvel, lélekkel nyelvújító volt. És meg is állapította azokat az elveket, amelyeket a nyelv újítására és bővítésére szükségesnek tart:

1) Régi törzsökös eredetűeket új fényre kell hozni, 2) képezni kell szavakat a nyelvnek szokott rendi és országos törvényei szerint per analogiam, 3) tájszókat kell használni és

végül 4) az idegen szavakat magyar hangformájúvá kell tenni (u. o. Kleist jegyz. 328).

Lássuk most, mikép érvényesítette elveit:

A régi szavak felélesztésére különös gondot fordított. Ő maga — amint ezt Márton Józsefhez írt egyik leveléből tudjuk — több mint 2000 ilyen szót gyűjtött össze. »Már én az Urnak jelentésére s édes hazám s anyai nyelvem diszére és előmenetelére amit tudtam és amint tudtam a ritkább régi, kevésbé gyakorolt, nyomtatásban esméretlen tartományos és mesterszavakból 2000 és egynehányat öszveszedtem« (u. o. Válogatott levelek 865).

A Kleist-fordításokhoz írt jegyzeteiben a következő szokat jelöli meg régi könyvekből vetteknek: *eszterág* (= gólya), *felocsódni*, *hullám* (= nagy hab), *hölgy*; továbbá ilyenek: *kóto*, *sullog*, *lomb* stb.

A *tájszóknak* egész légióját használja költeményeiben. A Kleist-fordításokhoz írt jegyzeteiben a következőket állítja össze: *bajboncs* = cserje (felföldi szó); *bigecs* = gyümölcsöskert (tiszamelléki); *boróka* = gyalogfenyő (felföldi); *cölöp* (tiszamelléki); *csermely* (felföldi könyvek); *duc* (tiszavidéki); *górálni* = hajítani (tiszavidéki); *harsányt* (dunamelléki); *kaján* = irígy (dunamelléki); *kajdászni* = lármázni (dunamelléki); *kókkadni* = hervadni (tiszamell.); *pardics* = elpusztított mező (tiszamell.); *pitymallik* (tiszamell.); *réja* = dal, *réjázni* (felföldi); *robaj* (dunamell.); *rügy* (erdélyi könyvek); *sörje* = esmeretes csemete, fekete gyűrű; *uszkuruc* = vadberkenye (felföldi).

Ezenkívül a sok közül még a következőket említjük:

bakar = bakator; könnyezzen a gohér s banderista *bakar* (E. 68¹)

bakma: nincsen hát barátom benned egy *bakma* is (E. 49²)

bangó (= hiú): *Bangó* képzelődés! — De nem bolondság-e háromszáz millió ember boldogsága (E. 153) (Tsz = bamba)

begyez: jertek *begyezni* rózsát (A. 319)

bojnyik (zsvány): népünk ezzel kerget be téged *bojnyik* fészkebe (E. 20)

cula (l. MTsz. cula 2.): Tensur, egy *culától* én ezt fel nem veszem... Didergett a *cula*, majd hogy meg nem fagyott (Dor. III. én.).

¹ Az idézetek: Toldy Ferenc kiadása, Csokonai minden munkái, Pest 1844. szerint vannak jelölve. Rövidítések: E: Elegyes költemények. H. E: Hátrahagyott elegyes költemények. D: Dorótya. L: Lilla dalok. A: Anacreoni dalok. K: A tavasz és némely apróbb darabok Kleistből. O: Ódák. B: Békaegérharc. Cs: A Csókók. T: Tempelői.

² a. m. *batka* [ered. *bapka*, *babka*; *bakma*: *bapka* = *sikma* MTsz.: *sipka*. — A szerk.

csegéje (Isten úgy segéljen): úgy hogy sok ember *csegéjével* is állítaná, hogy ismét a régi orr nőtt ki (K. 369, l. Nyr. 35 : 235)

csijés (csihés, l. Nyr. 37 : 27–8): Bár engem a jámbor becsül, *csijést* teszen belőlem (O. 398)

csikol (csiklandoz): addig *csikolt*, hogy szívem is rád hevült (O. 378) *dosztig* (= elég, szláv) ... hogy véle *dosztig* lakott volna (Am. 482)

felszemecskél: orrával *felszemecskéli* az asszú ágszálakat (K. 350)

gavar (gavallér): Követi sok *gavar*, csiripel utána sok dáma (E. 76).

hara (= szerzsák): És hogy én ne vegyek reám semmi *harát*, a magam képe is tud játszani maskarát (E. 48)

hirintőzik (hintáz): ha ily cirmos képpel *hirintőznék*, a veréb még felém jönni is vitáznék. (E. 48). A melynek sok pajkos szellő *hirintőzik* ágain (Tavaszi).

kagyló: »Túl a Dunán a csigának két nevét találtam: az első *kagyló*, melyet t. Fábián ur és Dr. Földi már bé is vettek, néhol *kagyllónak* mondják, második *puzsa*. Ez a két név jó volna két seregbeli névnek. A dialectusi *kagylló* pedig valamely jelesebb nemnek a nevének. Csigának maradna egyedül csak az olyan nem, a melynek héja valósággal tekergős, mint az igazándi csiga« (A. 307. j.)

kencsér (kenőcs) ... igyekeztem ... holmi ... fejr és piros *kencsérekek* ... készítésével az emberi nemnek szolgálatjára lenni. (K. 368)

kiókumlálni (172, Dor. előszó),

lezsák (semmirekelő, rongy ember MTsz): Hát ez a sok *lezsák*, eszemiszom pajtás ... (Dor. III. én.)

máslás: ez a butella *máslás* (A. 293). Ehhez a szóhoz Cs. a következő érdekes megjegyzést fűzi: »Sajnálatos dolog a nyelvre nézve is, de kivált a poesisra nézve, hogy a mi világszerte kedves és becses tokaji borunknak oly insonorus és nyomorék s hosszú neve van: *aszu-szőlőbor*. Hogy én a hazai termést mégis nemzeti szóval ejtsem ki, kénytelen voltam a *máslás* nevet venni fel, noha ez szegényebb neme a hegyaljai nektárnak«

méla (itt olyan értelemben, mint a Tsz.-ban: tréfálkozó, mókázó: ezeket a *méla* mesterségeket még az ebek sem ugatják (Karnyóné, 700)

pitizál: vigan ma barátom! és ha *pitizálunk*, Manciról is egy-két sort dallarizálunk (E. 75).

(Vége következik.)

WIDDER SALAMON.

SZÓRENDI KÜLÖNÖSSÉGEK.

A magyar szórend elméletének igen gazdag irodalma van, sőt Simonyi és Molecz már összefoglaló munkákban is tárgyalták, történelmi szempontból is. Azonban a magyar szórend annyira változatos, annyi finom csinja-binja van, hogy az eddigi munkákban korántsem tekinthetjük kimerítettnek. Ezúttal három olyan különösségre akarok rámutatni, amely az eddigi kutatók figyelmét vagy egészen elkerülte, vagy legalább nem kötötte le eléggé, pedig mind a három fölötte érdekes.

1. Mai irodalmi nyelvünk rendszeren ilyen szórendet alkalmaz: *nem volt szabad, nem volna kár*. Ellenben a régiség s a nép nyelve az efféle állandó szólásformákban nem az igét, hanem a *szabad, kár*-féle állítmánykiegészítőket teszi a tagadó szócska mellé. Példák:

Olyat myelnek, kyt *nem zabad volna* myelnyk (azaz mívelniök, Pesti G. Evang. 23). Fele mas barmot nem szabad volt öszue fogni (Dávid F. Utm. 96). Sylvesternek nem szabad lett volna el venni, mint hogy urunk sem vevé el a földi királyságot (Magyari: Orsz. roml. 31). Kiknec áldozattyockal nem szabad volna az ő áldozattyokat megegyelíteni (MA. Bibl. 1 : 56). Nem szabad vólt egyéb tüzet vinni az áldozatra (Pázm. Kal. 496). Erővel pedig nem szabad volt megfogni a kezit (Apor: Metam. 332). Eleget mondtam én, de nem szabad vót (Mátyusföld, Nyr. 20 : 267). A régi nyelvben ennek a szólásnak még egy harmadik formája volt, t. i. *szabad nem volt*, l. NySz. (Így: Az a név, melyet szabad nem volt a zsidóknak kimondani. Pázm. Préd. 152. Oly helyeken áldozának, ahol szabad nem vala áldozni. Pázm.) — *Nem kár volna* őket tentába keverni (Arany—Gyulai: Népk. gy. 3 : 145). Vénasszonynak nem kár volna, ha pokolban láncon volna (uo. 241). — *Nem szükség volna* ide jőnötök a Messiást keresni, mert köztetek jár, ha esmernétek őtet, de nem esmeritek (Telegdy: Evang. 1 : 56). Annac okaert most nem szükség volna felelnem (Telegdy: Felelet 118. RMKönyvtár). De ugyancsak Telegdy írja: Nem volna szükség minduntalan mutogatnod (uo. 127). — Mintha ez a szomorúság *nem elég volna* rajtam (Mikes Lev.). Meg karomlaa Christusnak mondasaat, hogy *nem ygaz volna* (ÉrdyK. 549). Azt a cipőt mesztélábra *nem nehéz vóna* főhuzni (Nép, Kecskemét). Savanyú az ecet, nem való ivásra, *nem való vagyok* én szeretőtartásra (Abafi: Göcseji népd. 71). Nem való volt ő oda (Ellenőr 10 : 532). De nem való volt a falu együgyü lakói közé (uo.). Az idén *nem ritkaság volt* látni másodszer érő epret (uo. 582).

2. Egy másik érdekes és ritka szerkezet a vonatkozó névmással járó kirekesztő szórend, úgy mintha a névmáson volna a mondat nyomatéka (holott a von. névmás rendszeren csak előkészítő része a mondatnak); pl. »A tisztesség egy drága fedezet, *mely alatt kell megjelenni* a világ piatzán a böcsületet szerető szívnek« (Benyák: Okos elmélk. 103. 1783.) Ennek a különös szórendnek az a magyarázata, hogy ilyen esetekben a vonatkozó névmás helyén tkp. hangsúlyos mutató névmás kellene: A tisztesség egy drága fedezet, *ez alatt* kell megjelenni . . . a böcsületet szerető szívnek. Hasonló példák:

Már most a padon, *a'hova van feltéve*, a moly edálja csak (Beregszászi, Felsőmagy. Minerva 1625. lap, — a padon, *mert oda van feltéve*, a moly edálja csak). Esett az eső, amit

én egyébiránt csak akkor vettem észre, mikor már sarat gázoltam a piac közepén, *ahol álltam egész délelőtt* (Pet. Utí rajzok 23, MKtár, = *mert ott álltam egész délelőtt.*) Burbadge Jakab társulata — *melyhez került Shakspere is* — Leicester gróf szolgálatában állott (Greguss Á. Shak. pályája 44, = B. J. társulata — *mert ahhoz került Sh. is* — L. gróf szolgálatában állott). A temesvári unitárius pap, Heltai utóda vagy kartársa, *kit tartok a mű szerzőjének...* (Imre S. Néphumor 52, = *mert őt tartom a mű szerz.*). Poroszország, *ahonnan terjedt el az érettségi vizsgálati intézmény...*, 1788 óta folyton revideál, változtat (Szigeti Istv. TanárKözl. 23 : 94). Ezért vannak annyira előtérbe állítva a külső formaságok, amelyek megtartásától függesztetik fel a vizsgálatnak szabályszerűsége (uo.). Ha tekintem az érettségi vizsgálat célját, tekintem az eszközöket, *amelyeket kell felhasználni*: látom, hogy... (uo. 95; ezt a példát nehezebb megmagyarázni, talán ez a kérdő szerkezet asszociálódott: ha tekintem, *minő eszközöket kell felhasználni*). Tudni akarják, mily mennyisége az a tudásnak, *amellyel akar az abiturienst indulni az új pályára* (uo. 96, = a tudásnak *mily mennyiségével akar... indulni*). Ázsiában, *hova helyezik emlékeink az emberi nem bölcsőjét* (idézve Nyr. 21 : 404). Ez az út, *melyen mégy el*, igen gonosz (Illyés : Préd. 1 : 492, 17. száz.; mintegy: *ezen az úton mégy el?* ez igen gonosz út). Egy hibáztatott ilyen szórendű mondatra azt jegyezte meg Arany János: »F.-ben maradt, *hová ment* közelebb anyja is: *elment*. — Ez különböző árnyalat« (l. Nyr. 25 : 357).

3. Kirekesztő szórendet használunk ma általánosan az ilyen idéző mondat szerkezetekben: »Jönnek! *kiáltott föl* Béla«. Mintha azt mondanám: Jönnek! *így kiáltott föl* Béla. Az *így*-et nem is kell talán odagondolni, hanem a megelőző idézett mondat szolgál az idéző mondatnak (*kiáltott föl*) mintegy hangsúlyos részéül. De egyes esetekben jobban érezzük az ott lappangó *így*-et; pl. »De most elhallgass! *pattant fel* a doktor« (Jókai: Rab Ráby, 1. kiad. 1 : 140) = *így v. e szavakkal pattant fel*. »Éljen! *szökött fel* mindenki helyéről« (Tolnai L. Beszélei 2 : 43) = *e felkiáltással szökött fel*. »Adok érte egy véka ezüst huszast, mondta az örmény. — Jaj, uram, drága portéka az, *kötötte meg* magát a szegény ember« (Arany—Gy. Népk. 3 : 382) = *e szavakkal v. ilyen kifogással kötötte meg magát*. — Néha nem ilyen idéző, hanem másféle összetett mondatok-

bán is találkozunk evvel a jelenséggel; pl. »Ennek hogy az útját valahol elvágja, *teszi most ki* éltét magyarok királya« (Arany TSz. 11:17) = hogy ennek az útját valahol elvágja, *azért teszi most ki életét*. »Akkor, mint nap előtt holló hamar elmén, *röppent el* egy árnyék Etel igaz lelkén (Arany BH.) = *úgy röppent el*.¹

Mármost egyes régiebb s újabb jeles íróknál s népnyelvi szövegekben az eddigőtől eltérő szórendet találunk s erős a gyanúm, hogy ez az eredetibb, magyarosabb kifejezőmód:

Hogy-hogy, asszonyom? *felkiáltta* dom Sebastien (Mikes: MulN. 155). Igenis! *felkiáltta* a király (uo. 273). Ne gyötörd magad egyetlenem! *elkezdé*... (Kárm. Fanni 50). Hát még csak ma ment el Makó? *közbeszóta* (Vtk. Munkái 2:5). De mégis — *tovább folytatá* — elmegyek hozzá (uo. 16, így 111, 125, 127, 131 stb.). S »ki van itthon, hej no?« *bekiált* (Arany: Az elhagyott lak). »De nézd csak, atyám«, *megszóal* a gyermek, »hiszen a tojások össze vannak törve« (Szvorényi: Olvasókönyv I⁵: 112). »Te nem hiszesz bennem«, *megjegyzé* a kísértet (Belényesi: Karácsonyi ének 23). »Én biz azt hiszem«, *félbeszakasztá* sógornője (uo. 85). »Nézz ezekre!« *felkiáltta* a szellem (92). Micsoda nap van ma? *lekiáltta* S. egy fiúhoz (121). Ön az! *felsikolta* (Belényesi, BSzemle 6: 171). »Eminenciád kivihetné ezt«, *tisztelettel jegyzé meg* a hírlapíró (uo. 13: 230; Belényesi általában mindig evvel a szórenddel él, vö. Nyr. 7: 267). Itt vagyok, itt! *elkezdí* a szép királyfi (A szép királyfi, székely mese Nyr. 29. k.). Itt vagyok, itt! *elkezdette* a királyfi (stb. uo.).

KEMENES PÉTER.

KÜLÖNÖS SZÓÖSSZETÉTELEK A RÁBAKÖZI NYELVJÁRÁSBAN.

Hogy a szóösszetétel a szóalkotásnak egyik faja, arra különös világot vetnek a rábaközi nyelvjárásban a következő érdekes példák, melyekben az összetétel tagjai oly szorosan egybeolvadtak, akárcsak a tőszó és a képző, úgy, hogy alakilag a szó szinte egynek látszik. Mindennap hallani a Rábaközben ezeket: *vajallás kényiér, kertallaji embër, sëfüsëfüs kerittés*; — »Istók is ott *szëmfüleskëdëtt, pejjig sëlát, sëhall szegíⁿ*« —

¹ A németben s a franciában is vannak a mienkkel összehasonlítható szerkezetek az idéző mondatokban s általában az olyanokban, amelyekben a mellékmondat megelőzi a főmondatot, pl. »da, sehen Sie!« *fuhr er fort; ich will kommen, sagte er* (c h. *er sagte*); *wenn seine Stunde schlägt, wird er erscheinen* (c h. *er wird erscheinen*). A híres Pott így elemzi ezt a szerkezetet (Etym. Forsch. 1: 375): »Im Deutschen wird bei voraufgeschickter Rede in dem Satze, welcher das Zitat bewerkstelligt, gleichsam konform mit einem »So sprach er«, auch an dem Subjecte eine Umstellung vorgenommen. Z. B. »Ich will kommen« oder »Er wolle kommen, sagte er« also 2., 1., während es zu Anfange 1., 2. heissen müsste [Er sagte: Ich will kommen].«

Vaj aljá-ból lett *vajallás* melléknév s *vajallásson* határozó. — *Kertallaji* a. m. *kert-alja*-i s ebből ered: *kertallajjassan*. Bár e két utóbbi összetétel utolsó tagja már birtokos személyraggal van ellátva, minthogy a rábaközi egységes szótőnek érzi, ez esetben a birtokos személyrag után képzőt kapcsol a szóhoz s új szót alkot belőle. *Séfüsëfa*, licium (németül *Teufelszwirn*). — *Szëmfül*, pl. csupa szëmfül ez a gyermek (a. m. csupa figyelem!) Tovább képezve: *szëmfüles*, *szëmfülesség*, *szëmfülesen*, *szëmfüleskëdik*.

Érdekes összetétel az *ípk'ëzláb* melléknév; pl. *Hiét gyë-rëkëm van, de hálo(j) isten, mind ípk'ëzláb*, vagy: *ípk'ëzlábok valamennyen*. — Különös ez is: »Ollan kis *mitugrasz* embër«, azaz: kicsiny és jelentéktelen, aki mégis föl akar tünni. A *mitugrasz* tárgy és személyragos igealak összetétele; legtöbbször melléknévi értelemben használatos. — *Lesvár* egy csárda tulajdonneve lett a *les-vár* igékből.

Igen gyakran használják nálunk az ikerszókat. Ezek közül érdekesek: *szuszimuszi* embër (aki szuszogva, lassan végez mindent); *ugri-bugri*, (eleven, élénk és fölületes, ellentéte a rábaközi nyelvjárásban: *nyomás*); *tësz-i-vësz-i* embër (aki hozzá is tesz, el is vesz mindenből valamit: szëpítget); — »*ollan tëdd-ide-tëdd-oda embër*« (akit mindenre könnyü rávenni); »*tëszëzëm-sëvëszëm'* embër (közönyös). — Érdekes összetett határozók: *áto-botábo*, *keresztü'-kasú'*, *ides-örömet*; *nabbisz-tomba* (nagybíztoiban, nagybíztoiban, nagybíztoiban, nagybíztoinkban stb.), *kisvártotva*. Ez a két utolsó azonban már alárendelõ összetétel. Különös mellérendelõ összetétel van e metaforás jelzõjü szólásmódban: »*kutyamacska* barátság.« (Olyan barátság, amelyben igen gyakori az ellenségeskedés, civakodás, veszekedés.) Továbbá: *ëszëm-iszom*, főnévként és melléknévként; pl. »*Nagy ëszëm-iszom lësz mámo pap'ëkná'*.« »*Utálotos ëszëm-iszom embër!*« Sajátságos ez az összetett ige, *tíb-láb'*, amelynek második tagja alakilag egy a *láb* főnévvel. Értelme: toporog, moco-rog. Például: »Ez a gyermek mindig itt *tíb láb* mellett.« »*Në tíbgy-lábgy itt*, hanëm s'ëss [siess], vüdd ki(j)a kaszásoknak az ebüdët!«¹

¹ A *tíb* (hosszú *i*-vel) valószínűleg **típ*, a *típeg* töve, melynek hangzása a *láb* visszahatása következtében, annak analógiájára nyulhatott meg. Különös, hogy a *láb* szó képző nélkül áll ige gyanánt. V. ö. ezzel »A lúnak ngy lábó van, miëgis megbotlik« közmondás tréfás változatát: »A lúnak ngy botliktya van, miëgis *meqláblík*.« És ezt: »*kilából* valamely betegségből.«

Az alárendelő összetételek közül érdekesebb alanyos összetételek: *felémás*, *fejfájós*, *fülfájós*, *szemfájós*, *torokfájós*, *mellfájós*, *hasfájós*, *lábfejős*, *szüffájós*, (= szüffogásos, epileptikus), *derékfájós* stb. Ezek igen gyakoriak nálunk.

Tárgyas összetételek: *szájtáti*, [mondják így is: *szájbók* és *tálottszájju*], *mitugrász* (»ollan kis mitugrász embër«), *békanyuzó* (a rossz kés), *sereghajtó* (aki leghátul megy), *kutyaszorítottó* [sikátor] *bagóleső* és *csuszaleső* (mindakettő a száj tréfás neve), *nyomoruságkergető* (gúnynév). Továbbá: *mitívő* (legyek), (én is) *ammondó* (vagyok), *sokírő* (sokatérő), *kendérasztó*, *birkaasztó*; *háztüzníző*, *szénagyüjtő* (szénagyüjtő), *kukoricafosztó*; valamint ilyen alakban: *kendérasztónyi*, *birkaasztónyi*, *kukoricafosztányi*, *kurumpikapányi*, *árpoaratnyi*, *püspöklátnyi*.

Érdekesebb jelzős összetételek: *innéplőruha*, *betívőfalat*, *halópor*, *jódugos* (jódogos), *jóítkes*, *jóévő*, *kutyakemő* (-kemény), *kutyameleg* (v. ö. kánikula), *kutyajó*, *kutyarossz*, *haggyánforma* (aki mindent ráhagy az emberre, akit mindenre rá lehet venni), *szakajtózsompor*, *álomszuszi*, *magamszőrű*, *magadszőrű* stb., *magamforma*, *magunkforma* stb., *magamfajta*, *magunkfajta*, *fehércsikos*, *feketécsikos*, *fehértarka*, *feketétarka* (tehén), *pirostarka*, *fehírbabos* (kendő, ruha), *pirospötytyős*, *fiécsipejű*, *fiékezü*, *fiélábu*, *fiészemü*, *fiéleszü*; *illenforma*, *ollanforma*, *haragosforma*, *szomorúforma*, *boszorkáforma*, *kisírtetforma*, *haláforma*, *embërforma* (a *forma* szó, bár idegeneredetű, a képző szerepét kezdi játszani); *ollanformán*, *szomorúformán* stb. Minduntalan hallhatók ezek: *jóformán* [valószínűleg], *rosszformán* *vagyok* a. m. gyengélkedem, *gondulomformán* (ahogyan jónak gondulla az embër).

Birtokos összetételek: *asztófija* (asztalfia, asztalfiók), *ládofija*, *vásárfija*, *szelekannya* (= szelek anyja, mondják férfira, nőre egyaránt, a. m. szeles), *foghíj* (pl. »Háñ foghíjja van annak a paripánok?«), s ebből ered: *foghíjas*; — *máshaj* (= más haja, paróka).

Határozós összetételek: *beharangszó*, *összömarik* és *összömarok*, *fenékiégtéjfő*, *nyakigláb* (hórihorgas ember gúnyneve), *füligszájj*. Továbbá: *világrovaló*, *ölbevaló* (kis gyermekről), *ölrevaló* (t. i. a fa és pedig két értelemben: 1) ami egy ember ölébe belefér, 2) ami egy ölnyi tért tölt meg), *sütnyivaló* [szintén két értelemben: 1) illesztő (cájk); 2) ész],

semmirevaló, jábovaló, tűzrevaló (főnévileg is, melléknévilleg is használják): 1) tüzelő, 2) rossz, gonosz, ami tűzhalált érdemel; *rajtavaló*, pl. a rajtavalója sē ja zūjjé, azaz: a ruha sem az övé. Főnévi igenévvel is gyakran: *énnyivaló* (értelme: 1) ételnemű, 2) kedves, szeretetreméltó), *innivaló* (innivaló), *harapnyivaló*, *tanúnyivaló*, *látnyivaló*, *tunnyivaló*, *mondanyivaló*, *keresnyivaló*, *szeretnyivaló* stb. stb.

Különösen érdekes még ez az összerántott szóalak: *mëccék, mëccesz, mëcc vele, mëccünk, mëccëték, mëccenek vele*, ami ezeknek rövidítése: *mit tesztek, mit teszesz, mit tesz vele?* stb. Még furcsább a többi időben és módban: *mëccëttem, mëccëttél, mëccëtt vele* stb.; a fölszólító módban: *mëccék, mëccél, mëccën vele* stb.; a föltételes módban: *mëccének, mëccenél, mëccene, mëccenénk, mëccenének, mëccenének vele? mëccëttem volna, mëccëttél volna, mëccëtt volna vele* stb. — Föltűnő, hogy ez az összerántott igealak csak az öregebb rábaköziektől hallható, a fiatalabbak már nem használják. Egyáltalán mióta a nép fiai többet forognak az urak közt, s mióta a nyomtatott betű ismerete s az újságolvasás szokása rohamosan terjed, az ifjabb ivadék nyelve sokat veszít a régi nyelvjárás tősgyökeres eredetiségéből, sajtáságos jóízéből s ódon nemes színéből.

Mentsünk meg belőle valamit, ami még megmenthető!

PATVI ISTVÁN.

NYELVMŰVELÉS.

Édes magyar nyelvünk. »Szent jogunk van nekünk ahhoz, hogy a mi nyelvünket ápoljuk, védjük és terjesszük. Elévülhetetlen jog ez, amelyet nem engedünk eldísputálni magunktól senki által sem; amelyet szóba sem engedünk hozni, nem engedünk érinteni; mert az természetes joga minden nemzetnek;... és ha minden nemzetnek kincse a nyelve: a magyar nemzetnek nemcsak kincse; a magyar nemzetnek lelke; a magyar nemzet fejlődésének, a magyar nemzet boldogulásának, a magyar nemzet fönnmaradásának egyenes föltétele!...«

Széli Kálmán mondta ezeket a gyönyörű ígéket a Dunántúli Köz-művelődési Egyesület soproni közgyűlésén. Ha tőlem függne, én ezt az idézetet kifüggeszteném ökölnyi betűkkel minden magyar iskolában; minden magyar társaskörben, kaszinóban és testületi találkozások színterén. Oda tenném az iskolai könyvek első lapjára; és naponként elmondanám a magyar gyermekekkel, akiknek vérökké kellene hogy válják; akik ez által nemcsak nemzeti érzésökben erősödnének meg holtukig, hanem abban a szívósságban és akaratban is, amivel azután később, mindig és mindenhol, minden nemzeti ügyet védenének.

A nagy és erőttől duzzadó nemzetek, amelyek egymagokban is beláthatatlan időkre valóságos nagyhatalmai a világnak, ezt a mi érzésünket nem érezhetik, legfeljebb elképzelik. Miért is kellene a német, a francia, vagy az angol nemzeti ünnepeken a program egy részének éppen a nemzeti nyelv védelmére irányulnia; holott senki ott támadni nem meri? A nagy népek boldog és tudatos erejökben könnyen beérhetik azzal, hogy a magok nemzeti érzését és nyelvét mint magától értendő erősségeket: dicsőítsék. — A »jogos védelem« kényszerét nem ismerik ebben az irányban; nyelvök művelése közös nemzeti vágyuk, amelyben diadalmas jó kedvvel s bizalommal találkoznak. — Nem úgy, mint mink, akiknek akárhányszor kell a fiáért izguló oroszán morgását hallatnunk, ha másképp nem taníthatjuk tiszteletre nemzeti jogaink iránt azokat, akik bennünket még itthon is mint nyílt ellenségek vesznek körül.

Amit erről a témáról most Széll Kálmán elmondott, el kellett azt mondania valakinek, akinek a szava messzire elhallatszik. De hogy elmondta: jelenthet-e mást, mint hogy szükség volt ennek a nemzeti alap-törvénynek nagy súllyal latba eső hangoztatása? Nyilvánvaló, hogy az ő államférfiúi bölcsessége is ugyanígy ítélte. S ez nekünk, akiknek a szavát az ő hatalmas szava támogatja: nagy megkönnyebbülésünk. Legyünk hálasak érte. —

Egy tárcacikkelyt olvastam a minap, amely elejétől végig nyílt támadás volt az ellen a törekvés ellen, hogy a máig is forrongásban lévő magyar nyelvet tőlünk telhetőleg csíszoljuk, szépítsük, tökéletesítését úgy végezzük, hogy ne rontsunk rajta, amikor javítani akarnánk; ne tün-tessük el belőle a nemzeti sajtóságokat és a különös zamatot, ami néha csak egy-egy kifejezésünknek magyar jellemzője, néha pedig mondatfűzésünknek az eredetiségében őrzi az érdekes nyelvhagyományt és magyaros fölfogást.

Ime, hogy még az írotoll hivatott katonája is a saját legnagyobb erőssége ellen fordítja fegyverét! Támadja azt, ami nélkül le kell mondania az író egyik legnagyobb sikeréről: hogy gyönyörködtesen. Hogy éppen azokat gyönyörködtethesse, akiket leginkább érdemes, mert fejlett művészi érzékűek és ezen a jogon követelőbbek is azoknál, akiknek minden jó, kivált ha jobb nincsen.

A nyelv semmi más, mint a gondolat köntöse; de vajjon nem követelheti-e az értékes, a szép, az előkelő gondolat a hozzá méltó köntöst?! — Olyat, ami nem hétköznapi többé, hanem ünnepi; amely magasan áll a pongyola szabadosságok fölött, amiket a jó nevelés tulajdonképpen soha sem enged meg?

Ily nevelésű társaság elé, amelynek a lelki igényei az irodalmi finomságokat joggal követelik: minő merészség volna kócos rendetlenségben oda állani? Oly nyelven szólni ehhez a társasághoz, amely ha jó is arra, hogy valamely gondolatnak szükségből a köntösül szolgáljon: de csak elrontja laza művészetlenségével a különben értékes gondolat hatását.

A legszebb termetet is formátlannak mutatja a rossz szabású ruha; s nem ok nélkül olyan követelő a szépérezék mindenben, ahol a művészet már otthonos lehet. Hisz a sugalló hódításnak minden finomabb lélekkel szemben legdiadalmasabb fegyvere a szép.

Elemi dolog ez, amit senki sem tudhat jobban, mint az író, a költő, a szónok, — akinek (és bizony nem akiknek) mindene: a nyelv. A művészi nyelv, amellyel épp úgy eibüvöl, — amilyen hatástalan marad, ha a fölemüle helyett a nádírigótól tanul dalolni.

A művészetek általában kozmopolita jellegűek; hisz »művész hazája: széles e világ« — és mégis nem az a művész jut-e legmagasabbra a pályafutásán, aki »nemzeti« tud maradni; vagy legalább ilyen ízű alkotásaiba teszi bele az ő művészi lelkét, erejét s varázsát?

Az irodalom, a költészet, s általában az a művészet, amelynek mindensége a nyelv, (hisz e nélkül meg sem születethetik), nemzeti alap és jelleg nélkül legalább is béna. Meg sem közelítheti vergődésével az igazi művészt, akinek a szárnyaló gondolatait csak a művészi nyelv által ismerhetjük meg úgy, hogy művészi gyönyörűségünk lehessen általa.

(B. H. 1908. VI. 3.)

—ny.

Olvasás közben. »Sem ez, sem az öccse Angliában sohasem viselik a bárói címet, de egyszerűen Mr. de Rothschildnak írják magukat. Miért *bárózzuk* tehát őt mi?« (Pázmány D. írja B. H. 1907. IX. 18. Helyes íghehasználat; vö. *uraz, kendez, magáz, kollégáz, szamaraz*, stb.) — *Ebbe az is tartozik*, amelyet én az ezredéves kiállítás ötletéből gyűjtöttem (Herman O. írja a Múz. Népr. Oszt. Értesítőjében 7 : 232; helyesen: *ebbe az is beletartozik*). — Síreliusnak Jankó buzdítása adta meg a *lökést* a szibériai rokonok halászatának tanulmányozásához. (B. Zs. írja uo. 278; furcsa igazán). — »Én ezt pszichológiai anachronizmusnak tartom és tisztára képtelen vagyok megérteni, miért kelljen a jelenkor országos ifjusági kongregációi mozgalinát hozzákötöni ezen pszichológiai anachronizmushoz mint »conditio sine qua non«-hoz peremptoriusan kimondván, hogy: *Aut sint, ut sunt, aut non sint*« (ilyen zamatos magyarsággal van írva egy egész cikk az Egyházi Közlönyben 1907. 420—421). — *Ankéta (ankét, enquete)* helyett írja ismételve is »egy orvostanár« a középiskoláról szóló cikkében B. H. 1907. IX. 3; nem is rossz átalakítás a *rahéta, staféta* stb. mintájára). — »Kivette az ágyból az egyik dunnát, *felrepítette* [az az fölrepezstette, repeszt h. *reptt*, erre a használatra éppen Baranyából idéz egy Nyr.-beli adatot a MTsz.], kiöntötte belőle az összes tollat s aztán elkezdte a szobaajtót *ki s be tárogalni*; úgy röpült ki az ajtón a toll, mintha hó esett volna az udvaron«. (Pécsi Napló 1907. IX. 1. Érdekes ellentétes analógia: *kitárás* mellett *betárás*, mint pl. a *betakarás* ellentéte *kitakarás* stb. Az is érdekes, hogy ugyanaz a tárca megjelent a Bp. Hirlap IX. 29-i számában is, ott pedig ez a hely így van megváltoztatva: »Aztán a szobaajtót *ki-s benyitogatta*«). — Csak így lehet, mint e [szocialista] bizalmi férfiak szeretik mondogatni, *forradalmasítani* (B. H. X. 2). — Fontosnak tartom, hogy csak igazi elismert, *az idők bírálatát kiállta költői remekművek* kerüljenek olvasókönyveinkbe (írja Berta Ilona egy iskolai könyv bírálatában, Hiv. Közlöny 1907. 504). S éppen most olvasom Thewrewk Emilnek hasonló kifejezését az Ilias-fordításban 1 : 438: »S Chryses lánya kiszállt *a tengert járta hajóból*«. E kifejezések hamis analógia szülöttei, mint a *divatját multa játék* stb., amiket a Nyr. szerkesztője csak nem rég tárgyalt (36 : 203). — Mulatságos képzavar példája a következő: »*A maghíntő keserű pohár*. No nem nagy sor,

ha Hentaller Lajost kissé elragadja a szónoki hiév és azt szavalja: 'távolítsák el a keserű poharat, mert ezzel ma még el sem képzelhető viharnak a magvát hintik el'. Egy keserű pohár, mellyel vihar magvát hintik Most a tigrisek nem ugranak dühödten a kormányra, hanem csak keserű poharat emlegetnek. Ez a nagy megszelidülés, hogy Hentaller-stílusban fejezzük ki magunkat, azt mutatja, hogy a kormány erős lába kiszedte a tigrisek talpából a méregfogakat« (Bp. N. 1907 X. 3). — Kötelességemnek tartottam *szembe legötlőbb hibáit feltüntetni* (Tanáregy. Közl. X. 13. Ez helytelen pontoskodásnak látszik; én úgy érzem, jobban volna: *legszembeötlőbb hibáit*.¹ — Nem szabad *bürokratikus*an *elsíbolni* az elhatározást (P. Hirlap X. 3. Ehhez nem kell kommentár). — »A folyosókon *peturbánkodás*. Az urak még most is adják a hazafit« (Az Ujság X. 17. Érdekes új képzés; a Katona József Petur bánja azaz Pétör bánja szolgál alapul). — »A *peturbánoknak* nem kell keseregni és jajgatni« (uo. X. 19). — A duruthy barlangban a *paläolith* [talán *palaeolith*] kulturréteg a barlangi medve, az *ös-ökö*r, a rénszarvas és a ló csontjait tartalmazta« (Ortvay T. Az őseember táplálkozása 30. Félreértés! a német *Urochs*, *Auerochs* nem ős-ökröt jelent, hanem bölényt. Így uo. 65: »*ösökör*«. (Úgy rémlik, már másutt is olvastam.) — *Kérem szívesen tudomásul venni*, hogy én beszédemben a kutatás szabadságát nem is érintettem (P. N. 1907. XI. 21). A német eredetiben: Ich bitte Sie höflichst zur Kenntnis zu nehmen . . . A B. H. ugyanaz nap magyarosabban fordította: *Szíveskedjék tudomásul venni*, hogy . . . — A köv. napon egy mulatságos kezdetű levél jelent meg a P. N. hír rovatában: »Tisztelt szerkesztő úr! *Szóval* a kormány és a főváros egyaránt segíteni akar a lakáshiányon és lakásdrágaságon. Az én meggyőződésem, ki ily krízist már háromszor éltem *túl*, az, hogy semmi foganatja se lesz.« — »Ez adatok igen *közelfekvők* ahhoz, hogy ebben a Paksy Erzsébetben . . . magát Mikes nényét keressük (Irod. Közlemények 14: 304). Furcsa stílus, mondhatom. — »Ennyire nem *uralkodhatott el* rajta a keserű tapasztalatokból leszúrt elkeseredés« (P. N. 1907. XII. 7). *Eluralkodik* e h. erőt vesz, elhatalmasodik; egy idő óta többször olvasom már a Pesti Naplóban. — »E *codex régóta vonta magára* a tudós világ figyelmét« (e h. régóta magára vonta, Goldziher I. Emlékb. gr. Kuun G. fölött, 16. 1.). — »Irói hírnév! Bolondos pillangó! *Ireg*, libben, mártogatja szárnyát a verőfényben«. (Mikszáth K. a Vas. Ujs. karácsonyi számában; szokatlan kifejezés, nyilván e h. *ireg-forog*.) [Olyan elvonás ebből az ikerszóból, mint *tipeg-topog* > *tipeg*, *izeg-mozog* > *izeg* stb., l. Simonyi: Elvonás 4—5.]

EGRI ANNA.

¹ Az olyan állandó összetételeket, minő ez a *szembeötlő* vagy *szembeszökő*, *szembe-tünő*, *előkelő*, *valószínű*, *bőkezű*, a mai szokás a fokozásban is együtt hagyja: *legszembe-tünőbb*, *előkelőbb*, *bőkezebb* stb., nem *szembe legtünőbb*, *előbbkelő*, *bővebbkezű* stb. Azelőtt mondták: *előbbkelő* s némelyek azt írják: *valóbbszínű*, de ezek ma szokatlanok. Arany azt írja: *bőszavúbb* (Próz. 157), Jókai: *éleseszübb* (A bécsujhelyi akadémiában). De a *jóttű* és *jómódú* így fokozódik: *jobbítű*, *jobb módú* (tiltott gyümölcs *jobbítű*; szokatlan: *jóttűben* Vas. Ujs. 27: 225). — Különbség is van néha a kétféle fokozás közt: *nagyszerűbb* — *nagjobb-szerű*, *szűkkeblűbb* és *szűkebbkeblű*. — L. bővebben Szarvas G. Nyr. 16: 369. és Simonyi: Helyes magyarság 75. A szerk.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Idegen. Kevés szó van a magyar nyelvben, mely a török nomád életet oly híven visszatükröztetné, mint a fennidézett szó, amiért is annak elemzését mindeddig nem igen kísérelték meg. *Idegen* vagy *üdegen* [NySz], nem egyéb, mint a középzásiai *üthen*, *üteken* = az elmenő, az aki a sátor vagy *aul* előtt elmegy és be nem tér, tehát idegen. Ennek ellentéte *konak* = vendég, azaz aki letelepszik, beszáll, a *kon* 'letelepedni' igéből. Evvel összefügg a keleti török példabeszéd: *Üthenge köz jok, konakga söz jok* = az idegenre ne nézz, a vendégre ne beszélj.

VÁMBERY ÁRMIN.

Érdekes jelentésfejlődések. *Ráfeledkezik.*¹ Az oláh *uita* 'elfelejteni' és *se uita* 'ránézni' a szótárakban, még a szövejtőkben is, el van egymástól különítve. A *uita* igének eredetije **oblitare* [*oblivisci* gyakorítója]; a másikat **tuitare* [*tueri*], **obitare* [*obire*] igékből származtatják... Ez a különválasztás jogosult volna, ha a nyelvemlékek vagy a nyelvjáráások a két igének egymástól különböző alakjait mutatnák, de tudtommal nincsenek ilyen eltérő alakok. A ránézés jelentése minden erőtetés nélkül megmagyarázódik a feledkezés jelentéséből [*se uita* szó sz. 'magát elfeledni, feledkezni']. A németben (s hasonlóképp más nyelvekben, pl. lat. *oblivisci sui*) a 'feledkezik, meg-, elfeledkezik' ige többféle átvitelben járatos; dicsérfő jelentéssel: 'a saját hasznáról megfeledkezik', gáncsoló értelemben: 'megfeledkezik az illendőségről', és erkölcsi tekintetben közönyösen is: 'elfelejti a saját állapotát, mivoltát' = 'más helyzetben, másnak érzi magát'. Az ilyen állapotot vagy belső ösztön idézi elő (merengés stb.) vagy külső benyomás (elragadtatás), és első sorban valami látvány: ahogy egy-egy látvány 'lebilincsel', 'elragad', ahogy 'elmerülünk belé', épúgy 'elfeledkezünk, elfelejtjük magunkat miatta'. Épen mostanában olvastam egy halottról szóló visszaemlékezésben: »*Vor einem Bilde das ihn anzog, konnte er sich stundenlang vergessen*«. Ha a német azt mondja: *er lässt seinen Blick auf ihm ruhen* (oláh: *este tot cu ochi la el*), *er kann den Blick nicht von ihm wenden*, a magyar még fokozza a képet s így beszél: *rajta felejtí a szemét*. Ugyanez a szólás egészen külön esetre vonatkoztatva: *Mintha anyja a milói Vénus arcán feledte volna szeméit valaha* (Jókaiból idézi Simonyi: Német és m. szólások 397 a.); a német *sich an et. verschauen* értelmében talán még magyarosabb: *megcsodálni valamit*). A tárgyas *felejtí (feledi) magát* egyértékese a tárgyatlan (*el*)*feledkezik magáról* s ez a *magáról* el is maradhat, pl. *rajtam felejtkezik el szemed* (Vajda Jánosból idézi Simonyi: M. Határozók 1:144, b).² Simonyi még ezt a kifejezést közli velem: *a terhes asszony ráfeledkezett vmely nyomorékra*. Molnár Albert szótára is följegyzí ezt az összetételt: *reá-feledkezik* »adstupet«, tehát ugyanolyan értelemben,

¹ A *Zeitschrift für romanische Philologie* f. évi kötetéből. — Ezzel majdnem egyidejűleg, az Indg. Forsch. XX. Anzeiger 182. lapján az oláh *se uita*-nak egészen hasonló magyar-
rázata jelent meg (a megfelelő francia fordulatot is idézve: *s'oublier à quelquese, Zolánál* is), de Schuchardt é azért érdekel bennünket, mert a magyar analógiára is hivatkozik.

² Vö. «Bátya, ne felejtkezz!» Arany: BH. — A szerk.

A szerk.

mint *reá-bámul* »adstupet« (l. NySz. 1:809, 168). Vö. »*magokat elfelejtők, bámulók*: exstatici« (a 18. száz. elejéről uo. 1:810). Így ma is a népnyelvben: *ráfelédkezik* »merőn bámul vmire« (Nyr. 15:573). Véleményem szerint tehát az oláh *se uita* eredetileg egyszerűen azt fejezte ki, hogy 'száját tátja, bámul', amit ma így mondanak: *se uita cu gura căscată*. A szájtátástól, bámulástól nagyon könnyen eljutunk a nézés képzetéhez; csak a latin *mirari* igét említem, mely a csodálás, bámulás jelentésétől eljutott a nézés jelentéséhez a román nyelvekben. Az olasz *badare*, mint a m. *bámulni* tkp. szájtátást jelent (ez a két ige talán mint hang-jelkép rokon is egymással, *bám-* h. a régi s a népnyelvben *báv-* is van¹) s aztán ugyanolyan irányban fejlődött: 'figyelmesen nézni', sőt egyszerűen 'figyelni, ügyelni', mint az oláh ige, pl. *nu trebuie sa te uigi la ce a zis = non devi badare a quel che ha detto* [ügyet se kell vetned arra, amit mondott].

H. SCHUCHARDT.

Az *öltő* szót, mely régi irodalmunkban is nagyon ritka,¹ újabban 'nemzedék' értelmében — mint tudjuk — Arany János hozta be az irodalomba (*emberöltő*, Keveháza, az egyszerű *öltő* prózában is 1861., l. Arany Próz. 338; emellett használja a régi *embernyomot* is: »Őt embernyomot is túléli a károgi varju«). — Nagyon nevezetes ennek a szónak jelentése fejlődése (már amennyire a rendelkezésünkre álló gyér adatokból sejthetjük). Először fölölteni való ruhát jelentett: *öltő* ruha: indumentum, Kreszn. Azután a páros testrészek ruhanaveiből, minő *egy öltő cipő*, *egy öltő harisnya*, *egy öltő nadrág*, kifejlődött e szónak 'pár' jelentése (erre érthetjük a Nyr. 17-századi idézetét is: Az igazat pénzen eladták, és a nyomorúltat egy öltő sarun). A moldvai csángó azt is mondja: *egy öltő galamb* (MTsz.). Ebből a 'pár' jelentésből fejlődött végül a 'csoport, csapat' jelentés: Néztem a csordát, *egy öteje* a kertek felé ment. *Egy öteje* ennek a libának rossz stb. (Bereg és Szatmár m. MTsz.) Innen *egy öltő ember* tkp. egy csapat, egy csoport az egymásra következő nemzedékek közül, a kortársak csapatja.

SIMONYI ZSIGMOND.

A határozó igenév. Mikor Gárdonyi Géza Láthatatlan emberét olvastam s mutatványt közöltem érdekes nyelvi sajátságaiból a Nyrben (Olvasás közben, Nyr. 36:376), megjegyeztem magamnak sok helyen a határozó igenév használatát, de nem vettem föl böngészetembe, mert gyanakodtam a helyességében. Most, miután a Nyr. szerkesztője kimutatta e használat régiségét és népiességét, itt közlöm érdekes adalékul a Gárdonyi regényében talált példákat.

1. Tárgyas igékből: Itt már készen voltak a lyukak, és *ki volt taposva* a föld (Gárdonyi: A láth. ember 133). A folyosóajtó már *nyitva volt*, s ott állt négy testőr (411). Mikor már minden *föl lesz írva*, szétoszjúk a zsákmányt a seregben (388).

¹ A NySz.-ban s az OklSz.-ban nincs meg; régiebb példát nem is tudok idézni, mint a következőket: »Egynehány öltő emberek« (Nagy S. Isten jósága a természetben 1794. 4, 452).

2. Tárgyatlan igékből: A Magyar nevű család *van* köztük legjobban *elszaporodva* (235). Utoljára csak egy marad, egy félig levágott nyaku római, kinek feje *a vállára van billenve* (345). Hogy mersz elejbém jönni? hiszen *te meg vagy halva!* (384.) A fővezér ott áll, de Edekon annyira *meg van zavarodva*, hogy nem látja (412). A lelki szem, az még *nincs* bennetek *fölnyílvá* (216). Én már *föl voltam öltözve* s vártam Emökét (118). Gyolcs lepedő volt rajta... A többi pap is *így volt öltözve* (424). Előre készítettem rá a szememet, hogy templomi fényesség közé jutok: Atilla istennek *lesz öltözve* (38).

EGRI ANNA.

A határozó igenéről szóló tanulmányában (36:389) a Nyr. szerkesztője kiemelte, minő határozott különbség van e két kifejezésmód között: *öltözött* és *öltözve van, elszakadt és el van szakadva*. Hogy ezt a különbséget minő erősen érezzük, a mellett bizonyít nézetem szerint az a körülmény is, hogy sokszor az igenévi használatban is megkülönböztetik ugyanazt a két árnyalatot, pl. a *tudott* vagy *ismert* dolog helyett azt mondják a *tudva-levő* dologot, mert a *tudott*-ban a tiszta perfektum jelentését érzik: tudott róla az ember valamikor, ezelőtt, de most nem; amit most is tud, az tudvalevő (a görög *-menos*-képzős igenév). Szintén régi kifejezés a *nyilván-való*, ez is azért terjedt úgy el, mert a *nyílt*-ban inkább csak azt érezték, ami valamikor kinyílt, nem pedig azt, amin még most is láthatni e kinyílás eredményezte állapotot. Más példákat idézhetnénk, de ezek már szokatlanok, utánczást nem érdemelnek, többnyire csak a hivatalos stílusban, itt-ott ujságokban fordulnak elő:

Jrwan walo byzońsag (Székelyudv. kód., a. m. írott bizonyosság, olyan, amely írva van). *Sűgva-való imádság* (Balásfi, 17. száz., id. Nyr. 3:407). Ha közönséges levél, *nyitva valótól* huszonnégy pínzt fizet (16. száz. NySz. 3:949). Milyen édes volt úgy vallani meg érzelmeinket, mint a *titkon eljegyezve levők* (Vikár B., BSzemle 75:259; szokottabban: mint akik titkon el vannak jegyezve, a titkon eljegyezettek, a titkos jegyesek). Az igazgatói teendőkkel ideiglenesen *megbízva levő* G. J. az igazgatást még vasárnap átvette (Egri Hiradó 1896. II. 18; helyesebben: megbízott). Az ide *mellékelve levő* portómentes levelezőlap (Herman Ottó, Néptan. Lapja 1899. 9. sz. 14). Az Erdélyi által *kiadva levő* mesék (Ethnogr. 14:198, az Erd. kiadta mesék). A váltótörvénytészék által e pörben már *meghítelve levő* K. Fülöp (PNapló 1893. VII. 14. 9; helyesen: meghitelt). Az összes tüzérségnél *alkalmazva levő* tábornokokat... Bécsbe rendelték (MHirlap 1896. II. 8; helyesen: valamennyi tüzértábornokot!). Közszolgálatban *alkalmazva levő* egyének (egy belügyminiszteri rendeletben e h. közszolgálatban álló v. alkalmazott egyének). A Szegeden *fogva levő* Lukács László mellett tüntetést provokált (MHirlap; inkább: a Sz. fogságban levő... v. L. mellett, ki Sz. fogva van). — Ilyen a fentebb már *említve volt* hely (Erdélyi J. Tanulm. 145). A már akkor is *emlegetve volt*... (Zichy Antal jelentése a Bródy-jutalomról 1897. e h. a már akkor is emlegetett...) A tőzsdén *el-terjedve volt* azt a hírt, hogy Thun beadta lemondását, a Fremdenblatt megcáfolja (Egyetértés 1898. X. 2. 1). E helyiség a célszerűtlen módon *elhe-lyezve volt* állattani intézet számára rendeztetett be« (Nyr. 8:73).

Ha ennyire visszük a szórszálhasogatást, utóljára annyira jutunk, hogy *szeretett gyermekem* helyett is azt fogjuk írni: *szeretve levő* gyermekem, mert hisz nem olyan gyermekről van szó, akit csak ezelőtt *szeretett* az ember, hanem aki most is »*szeretve van*«. ¹

KESZTHELYI MIKLÓS.

Sylvester és Donatus az összetételről. Sylvester gramatikájának egy eléggé meg nem világított helyére akarom fölhívni a figyelmet. Arra: hogyan vélekedik Sylvester Donatussal szemben az összetételről. Szegedy Rezső »Sylvester nyelvtana« című kimerítő tanulmányában igen szűkszavúan emlékezik meg e kérdésről. »Az összetételt — úgymond Szegedy — már oly szempontból is tárgyalja (Sylvester), melyre utódai alig gondoltak, tudniillik abból, hogy mennyire vannak meg világosan, vagy mennyiben homályosultak el az összetétel tagjai; de erre Donatus indította«. (EPhK. 23:140). — Szegedy megemlékezése szűkszavuságánál fogva nem emeli ki Sylvester eredeti felfogását *Donatusszal* szemben. Pedig igen érdekes tudni, min alapszik Sylvester eredeti felfogása. Sylvester ugyanis az összetételről így szól: »Figura nominum duae: Simplex, quae simpliciter profertur, ut *sapiens, eszes*; composita, quae suas habet partes, ex quibus componitur, ut *insipiens, esztelen*. — Nomina apud latinos, auctore *Donato*, quatuor, componuntur modis; tot et apud nos. Ex *duobus corruptis*, ut: iāmbor, üdne; ex *integro et corrupto*, ut: husít; ex *corrupto et integro*, ut: alpinz, alkocz. Integra fuerat: io ember, *üddős* nap, hus ítel, alnaksagual uert pinz, alnaksagual csinált kolcz etc«. (Toldy: CGr. 26. l). Érdekes, hogy Sylvesternek e helyes, eredeti felfogása Donatus szűkszavú előadásának félremagyarázásán alapúl.

Donatusnak e kérdést illető helye a következő: Quibus modis nomina componuntur? Quattuor: ex duobus integris, ut *suburbanus*; ex duobus corruptis, ut *efficax, municeps*; ex integro et corrupto, ut *insulsus*; ex corrupto et integro, ut *nugigerulus*; aliquando ex compluribus, ut *inexpugnabilis, inperterritus*«. (ArsMinor; Keil, 4:355.) E szűkszavú felvilágosítást olvasva, azt hihetnők, hogy Donatusnak csakugyan volt némi sejtelme a helyesről, és sok érdeme van a Sylvester helyes felfogásában. Ámde olvasva az »*Instituta Artium*«-nak e pontra vonatkozó fejtegetését, csakhamar az ellenkezőről győződünk meg. Donatus ugyanis az illető helyen így fejti ki álláspontját: »Componitur autem nominum figura ex integro vel integris et corrupto. integrum vel integra sunt, quae solas partes orationis designant, ut puta: *Cicero, tu, lego, per. corruptum* autem est, quod nullam partem orationis demonstrat, ut puta: *les, por, nos, ras, cal, pur, ti, sa*... Composita figura nominum fit, ut diximus, duobus modis, hoc est ex integris, sive integro et corrupto... figura nominum ex integris componitur,

¹ Néha az -ó ő képzés igenév különbözteti meg a görög -menos-féle árnyalatot, különösen gyakran a régi nyelvben, pl. *szerető gyermekem*, innen még ma is *szeretöm* = meine Geliebte, továbbá *ívó víz, eladó leány* 'akit eladnak, akit férjhez adnak', *eladó búza* - vö. *eladott búza* stb. — Néha másféle kifejezéssel, körülírással lehet megkülönböztetni a két árnyalatot, pl. Brassai írja (A bővített mondat 5): «Magyar, *mívelt és mívelés alatti* nyelvünk a legjobb úton van arra, hogy olyan lingua franca legyen belőle».

quando duae vel eo plures partes orationis in uno nomine esse reperiuntur, ut puta *infelix*. In enim praepositio utriusque casus est et *felix* nomen nunc scilicet appellativum. eo plures partes orationis in uno nomine esse reperiuntur, ut puta *praesidia*. *prae* enim praepositio ablativi casus esse reperitur, *si* coniunctio ostenditur, *di* praepositio, quae loquellis deservit, accipitur, *a* autem praepositio ablativi casus esse dignoscitur. Figura nominum ex integro et corrupto componitur, quando in prima parte nominis pars orationis reperitur et sequens corrupta invenitur, ut puta *subtilis*. *Sub* enim praepositio utriusque casus est et *tilis* corruptum*. stb., stb. (Keil, 4: 53—54). Ne folytassuk tovább. Látjuk, hogy ez a legdélibábosabb szófejtés, melynél délibábosabb nem is képzelhető, s oly könnyű, hogy könnyebb már nem is képzelhető.

Azt hiszem, szükségtelen mondanom, hogy Sylvester Donatusnak e fejtegetéséről nem is tudott, különben az »Ars Minor«-ban talált magyarázatnak nem adott volna oly helyes értelmet, Donatus szempontjából pedig oly félre magyarázatot. Sylvester helyes felfogását csupán Donatus *Ars Minor*-a szűkszavuságának köszönhetjük. Egyébként Donatus fejtegetése sokkal világosabb a Sylvesterénél. Sylvester szóról-szóra átveszi Donatustól e kifejezést: *quattuor componuntur modis: ex integro et corrupto, ex duobus corruptis* stb., tehát, hogy a szavak összetételük idején alakulnak ily *ép* és *romlott* szókból, mint Donatus kifejti, nem pedig az alakulás ideje után homályosulnak, illetőleg romlanak el. Mondom, Sylvesternél még megvan e gyanus kifejezés. Ez s a végén az az odavetett mondat: »Integra fuerat (fuerant?): io ember stb.« két ellenkező felfogás kifejezője. Az előbbi azt mondja ki, hogy *épek*-ből és *romlottak*-ból vannak összetéve. Az utóbbi pedig azt mondja, hogy *ép* korukban ilyenek voltak: jó ember stb. s következőleg csak az összetétel után romlottak el. Ezek alapján nem merem oly határozottan kimondani Szegedyvel, hogy Sylvester helyesen gondolkozott, hanem csak annyit, hogy Sylvester sejtette a helyest, de érthetően kifejezni nem tudta.

CSÜRI BÁLINT.

Meghonosodott német szavak a szegedi tájszólásban. Azon érdekes és a nyelvbúvárnak felette értékes tájszólás, mely az Alföld egy nagy vidékét: nevezetesen Csongrád, Csanád és Békés vármegye egy részé jellemzi, töről metszett tisztasága mellett meghonosított és használ idegen nyelvekből átvett szavakat is megváltoztatott alakban és sokszor az eredetétől eltérő értelemmel. Ezúttal a német jövevényszókat állítom össze, adalékul a Nyr.-ben már ezelőtt is gyűjtött népnyelvi idegen elemekhez (l. Nyr. 30: 387—392, 540—543):

sparhet: Sparherd, takaréktűzhely, tűzhely; — *spórkassa*: Sparkasse, takarékpénztár; — *epcejd, epcejg, ekcejg*: Esszeug, evőeszköz; — *fédervájsz*: Federweisz, síkpor; hallottam ugyanoly értelemben e szót: *pudervájsz* (»Nem mén föl a kis gyerököm lábára a cipő, mög kéne szórni egy kis pudervájsszá«); — *rokk*: Rock, a kabát; — *ibercíger*: Überzieher, felöltő; *strimfli*: Strumpf, harisnya; *strumpántli*: Strumpfbandl, harisnyakötő; — *slepp*: die Schleppe, az uszály, uszályhajó; *sleppöl*: kényeskedik; — *colostok*: Zollstock, mérővessző; — *silt*: Schild, címer; — *slingli*:

Schlingl, hurok (a gombkötő mesterember így nevezi a vitézkötést); — *stikköl*: sticken, hímez, kivarr; — *kseftöl*: Geschelt (üzlet, ügy) üzérkedik; — *handlé*: Handle, kalmár; — *huncsaft*: Kundschaft, rendes vevő, vendég; — *svindler*: Schwindler, csaló; — *svindli*: Schwindel, csalás; — *drukheráj*: Druckerei, nyomda, »előnyomda«; — *fisér*: Fischer, halász (»A fisérok büszke népok«. Népdal); — *snájdér*: Schneider, szabó; — *tróger*: Trager (Träger), hordár; — *krájzleráj*: Greisslerei, szatócs üzlet; — *spicli*: Spitzel, árulkodó; *susztar-májsztar*: Schustermeister; — *maisztrom*: májsztar uram; — *lump*: Lump, korhely; — *fetter*: Vetter, bácsi (a szegedi ember fetternek hívja a bánáti svábokat, *némöt sógor, fetter* a szokásos megszólítás); — *nikszdájcs*, értelme: olyan nincs! jó is volna! — *jáger*: Jager, vadász; — *curikk*: zurück, vissza (a lovaknak, mikor visszatolatják a kocsit); — *hózen-tróger*: Hosentrager, nadrágtartó; — *slampos*, lompos, csatakos, die Schlampe; — *tringelt*: Trinkgeld, borraivaló; — *platt*: Blatt, levél, kártyalap; valakinek jó plattja van: jó képű; — *bank*: Bank, bank; — *hercig*: herzig, csinos, kedves; — *csuszpájz*: Zuspeis(e), főzelék; *pakaráj*: Backerei, sütemény; — *pakompar*: Backenbart, oldalszakáll; — *simföl*: schimpfen, korholni, kiszidni, megszólítani; — *smucig*: schmutzig, aljas, piszkos; — *ánzikk*: Ansichtskarte, képes levelezőlap; — *virtikli*: wirklich, valódi, igaz (virtiklinek mondják az olyan asszonyokat, akik jobban ruházkodnak s e mellett élelmesebbek; rossz értelemben megszólásként is használják); — *riktig*: richtig, valóban, csakugyan; — *slicc*: Schlitz, hasíték (szoknyán); — *slussz*: Schluss, záradék (ruhán derékban); — *svártli*: Schwartl (Schwarzenwurst), disznósajt; — *fírer*: Führer, vezető, kalauz; katonáknál örvezető; — *haptág, haktág*: habt Acht = vigyázz! — *táglikk*: alkalmas, valamire való, tauglich; — *masztrozni*; — *spitáj*: Spital, kórház (*ispitáj, ispotáj* alakban is); — *cibakk*: Zwieback, kétszersült; — *privadinér*: Privatdiener, magánszolga, tisztiszolga.

GOMBKÖTŐ ANTAL.

Az ő házuk és az ök házuk. P. Thewrewk Emil azt írja a Nyr. 8: 38. lapján: »Tudtommal Hunfalvy volt az első, ki az *ő házuk*-beli *ő*-t az *ő háza*-beli *ő*-től megkülönböztette. A török, magyar és finn szók egybe-hasonlítása 102. I. Riedl (Magy. Gramm. 227. s újabb időben Joannovics (Nyr. 2: 211) az *ő házuk*-beli *ő*-t megint csak egyes számúnak nézte, miért is Simonyi Nyr. 5: 218. a kettő közti különbséget újra fejtegette. Hogy az *ök házuk* féle kitétel is járja, azt sem Riedl, sem Joannovics, sem Simonyi nem vette észre, pedig már Hunfalvy mondta volt i. m. 103. »Ha jól vagyok értesítve, Erdélyben így mondják: *ök dolga*«. Ime bizonyosságul egy pár példa: Az *ök* fogságukról így énekelének. (Népk. Gyűjt. I. 158.) Meg nem tudod az *ök* mozdulatokat (Mátisfalvi, Hóra pórh. 27.) Hogy az *ök* Városokba Ilyére bemenjünk (u. o. 43.) Az *ök* halálok után (u. o. 55.) Az *ök* beszéde (Thewr. Józ. Velencei szappanpor 96.)«.

Ámde nem Hunfalvy volt az első, aki az *ő* névmás egyesi és többesi használatát helyesen fogta föl, hanem már *Révai* megjegyzi (Gram. 348), hogy itt az *ő* többes szám s hogy »pronomina *mú* et *tű* habuerunt certe et *ű* socium pronomen eadem forma nuda plurale, alio formativo plurali non auctum«; és ismét (349): »Pluralia nuda *mű, tű, ű* distingvenda ab

alteris auctis, similitèr sociis: *mük, tük, ük.* — Viszont Beregszászi a Felső-magy. Minervában helyteleníti az *ő ökreik*-et, szerinte csakis az *ők ökreik* helyes, mert — azt mondja — senki se beszél így: az *én ökreink* stb. Ujabban Brassai azt írja: »*Mi atyánk, ti részetek, az ők feltételei* — mindnyájan feddhetetlen és közönséges szólások» (Néptanítók Lapja 10: 26).

Az *ők házok* a legtöbb erdélyi nyelvjárásban és Mikesztől kezdve sok erdélyi írónál is előfordul. Ime még néhány példa: Akkor pedig az *ők* Missionariussok: a Dervisek, azok predicalnak (Mikes, I. Petőfi-társ. Lapja 1: 204). Rabbá estek tiszték, huszonhat *ők* számok (Thaly: Adal. 2: 28). Az *ők* hírekkel (SzD., I. Horváth B.: SzD. kiadatlan költ. 110). *Ők* edényeik, *ők* munkájik stb. (SzD. Ki nyertes . . .). A mi kálvinistáink végtelen örömben vannak, én is kimondhatatlan örvendek, de nem az *ők* okokra nézve (Kaz. Lev. Síposhoz 118). Megérintem röviden az *ők* nagy foglalatosságokat (Thewrewk J. Vel. szapp. 89). A buddhizmus az *ők* szemükben magasabb rangú, mint a keresztyénség (Prot. Közlöny, 1894. 174). A tót luteránusok cseh szentírást használnak, hanem hát ez az *ők* szegényük (Nemzeti Iskola 1897. V. 8. 3.). Az *ők* elvök ez volt (Jancsó: Nyelvtudománytört. Tanulm. 126—7). Az alsófehérm. nyelvjárásban »a több. 3. szem. birtokosrag mellett a birtokos névmás is többesben van: *ők szüvek, beszeggyek, haragjak, arcájak*» (Nyr. 25: 348).

Több birtokkal: Ezek az adófizetők az *ők* szegényes falvaikban mitsem tudnak az adóreformról (B. Hirlap 1894. XI. 9.).

Az *ők házok* helyett még a *ők háza* szerkezet is előfordul (mintahogy az *urak házok* h. az *urak háza*), de sokkal ritkábban: Petrarca s Ariosto lelkei táplálták [egy orosz költőről van szó], s versei az *ők* kecsével és édességével bírnak (Tudománytár 4: 70). A papság és szövetségesei jósolgatják a rettenetes jövőt, ha nem az *ők* szája íze szerinti törvényeket alkotnak (Prot. egyh. és isk. lap 1894. 338). Az *ők* multjának történelme azt a szünet nélküli törekvést mutatja, hogy megmeneküljenek a magyar uralom pokoli kínjaitól (egy kolozsvári vádiratban, P. Napló 1893. IX. 5. 6). Az *ők* juha, és az *ők* juhái (Háromszék, MNyszet 6: 213).

Nevezetes szerkezet még *ők velök, ők nálök, ők tőlük* e h. *ő velök, ő nálök, ő tőlük* stb., de ezt úgy látszik Erdélyben nem, hanem az Alföld északi részén használják: Én mán *ők* velök efelől tudok beszélni (Nyr. 6: 227, Miskolc). *Ők* náluk, *ők* túllök (Nagykunság). *Ők* náluk megyek (Kis-ujszállítás).

SZILÁGYI ÁDÁM.

EGYVELEG.

Köszönés. A nemzetek történelmének kutatásánál megbecsülhetetlenek a régi idők nagyjait dicsőítő dalok, szájhagyományok sokat mondó jelenségei; pedig ezek többnyire csak egyeseket dicsőítettek. Mennyivel értékesebb ennél a tömeg gondolkozását, lelki tulajdonságait elének táró régi köszönési formák keletkezésének, elterjedésének megismerése, melyben a nagy néptömeg lelki világát látjuk megkristályosodva. Vajjon a ma széles körben elterjedt *alászolgája* köszönés nem hűen fejezi-e ki a kor embereinek alakoskodó, férfiatlan, átlagos vonását? . . . Az *ajánlom magamat* a sze-

mélyi kultusz, az önérdék előretolásának nem hű kifejezője-e?... Nem is gondolunk erre, mikor használjuk! Mily magasztos, mily fölemelő e két dísztelen köszönési mód mellett az *adjon Isten jó napot!* Pedig ez utóbbit — e fönséges köszönést — ma leggyakrabban csak a falun halljuk, ahol tisztábbak az erkölcsök, istenesebbek az emberek s boldogabb a nép. Ha utódaink a mai nevelés keretében az *ajánlom magam és alázsolgája* köszönésekről gondolkodni fognak: alig dicsérnek meg bennünket.

(Néptanítók Lapja 1905. 16. sz.)

MIHÁLY FERENC.

Idegen gúnya.

Alázszolgája!...

Oh milyen cifra istencsodája!

Hogyan is ragadt reád, magyarom,

Mikor nem volt egy őköd se majom!

Hiszen van nekünk erős Istenünk,

Kitől egymásra áldást kérhetünk:

Ő ád jó reggelt, jó éjt, jó
napot

S botlásainkban bűnbocsánatot.

Nagy keresztünkre, melyet viselünk,

Jobbja nyitja fel réveteg szemünk.

Nem szolgaságra termett a magyar.

Nem lesz soha rab; nem, ha nem

— akar!

Akarni... merni... szegény
nemzetem,

E fogalmakra pirúlsz-e velem?

Elmélyedésed titkos percei

Látnak-e olykor könnyet ejteni

Az elalkudott ősi kincseken?!...

Bocsáss meg nekünk, édes Istenem!

Van szerencsém!...

(Sokszor milyen nagy!

Tőle az érzés a szívünkbe fagy.)

Mind német inge és nyájassága!

Mégis hordozzuk bambán utána...

Pedig nem kell ott a szeretetünk,

Csupán a vérünk, meg a kenyérünk.

Kit mink igazán kedvelünk, várunk,

Azt a jó Isten hozza mi-

nálunk.

És ha távozik az Ő hírével,

Szívet cserélünk igaz szívvel...

Aki őseink nyelvét, szokását,

Fajunknak összekapcsoló láncát,

Szegyenyli, avagy léhán megveti,

Az a szent hazát sem szeretheti.

Csak félig magyar, félig idegen:

A szíve, lelke sivár, színtelen.

Előttünk csak egy oltár-tűz lobog:

Legyünk mindenha egész ma-

gyarok!

(Népiszkolai Tanügy 1905. V. 27.)

BORSODI LÁSZLÓ.

NÉPNYELVI HAGYOMÁNYOK.

N é p m e s e.

Erős János.

(A Kisküküllő felső folyásáról, Kibéd s vidéke nyelvjárása.¹)

Ecce há vót, hol nem vót, hállák-é, még heted hét országon is túl, vót egy szegény embër. Vót annak a szegény embërnek egyetlen egy fija, s azt is Jánosnak hitták.

Nó hisze, ha annak, vót is dóga árva fejinek hállák, mert az egész élő falú a nevre kapott ahajt, s még a kancsi disznópásztor félmeziilábos fija is utána kiabált: János, kell ẽ nekẽd májos? Há hogyne kellett vóna, árva fejinek, de ha nem vót.

Há csak annyi, hogy nõdögéle János fel azon, hanem idõ rátelve ójan erõs leve abból, hogy a csupa csuda; utójára másként se hívák, csak: Erõs Jánosnak.

Ecce há, mit gondol mit nem, azt hátározza, hogy õ biza elindul hetedhét ország ellen szerencsét próbálni.

Ha el, ment is el azon isten világ meddig, s ért ahajt egy nagy Küküllõhöz. Me erõst el vót tikkadva, há nekidõl a viznek, hogy ígyék egyet ahajt. Akkor láttya, hogy sze az a víz valahunnét ugyan, de erõst nem tiszta. Ennye — gondója magába — emmá nem lelkes állatnak való, csak utánna nézek, — mi a bélpoklos átok zavarható úgy fel. Alig is menyen ahajt viz ellenibe egy balog hajításnyilag, s há láttya, hogy ahajt ül egy embër a viz mártján, s morzsálgattya azt a nagy erõsse szikla köveket a vízbe. Oda szól János:

— Hát te embër ezen a világon, nincs-ẽ neked egyéb dógod annál? Hanem az embër még a füle bojtyát se mozgattya a szóra.

Halod-ẽ embër, vaj mi vagy — elkezdi János — ha annyi becsületet se tanultál napod világjába, hejból megtanítlak embërségre tudom Istenem!

De már erre csak felüté a tökfejít, hogy ki ember fija mër úgy packádzni vele?

— Én, én te piripócsi — elkezdi János — ha nem hiszed, s vagon merszed, gyere küzsdõlõdni!

Hm — mongya az ember — velem még embër így nem komádzott a csillag alatt, há én ammondó vónék, hogy fogjunk ehejt kezét, kössünk testvérséget, s mennyünk együtt a világnak, s ha kell még az operenciás tengérnek is, me aszt látom, hogy nem ingyen etted a sok puliszkát.

Há jó, ahajt összebárátkoznak, s utnak indulnak.

Ecce csak láttyák egy nagy erdõbe, hogy egy embër még a legnagyobbik terhenyõ szálfát is, hogy ha horgas, csak úgy félerõvel hajtogattya egyenesre.

Há te embër — mongya János — nincs-ẽ egyéb dógod ezen a világon, hanem csak a? Gyere szegõgy mellénk, kössünk testvérséget, s mennyünk együtt a világnak, met hát látom annyi móggyát, hogy nem

¹ Ezt a pompás stílusbeli hûséggel fõljegyzett mesét 1905-ben küldötte be a közlõ.

zenki vagy te. Há jól van hallák-ë, s ahajt hárman tovább indulának. Amint mennek, mendegélnek, találnak egy embërt, ki a legerősebb acélvasat is csak úgy hajtogattya, gyúrja erre-tova, mint a lágy viaszt.

— Hej ember, ember — mongya János — hadd annyiba aszt a munkát, gyere velünk világot bëlátni, szerencsét próbálni, s meglásd ahajt több hasznát veszed. El is indulának abból a helyből s úgy elvedettek Isten-világ meddéig, még egy üres kastéjba értek.

Ha igen biza el is hátározták ahajt, hogy ôk onnét még egy lépetet se tesznek tovább, tugya meg az Isten. Másnapra virradva elëgyezik, hogy mënnyenek vádászni, a környéken egy pirinkót megismerkëdni, hanem egyik otthon marad ebéd készíteni. A kocka Kõmorzsálóra esett, hát egy uristenes fazék hust a tûzhez készit a délebédre.

Eccë há koppantanak az ajtón, s avva még a szabadra se várva belépik egy inci-pinci, piripócsi pöttön embërke a hét singes hosszú szakállával, s ráacsarodik Kõmorzsálóra, hogy hamar azt az ételt, met ô ehés má.

Jaj hállod-ë komám, nem a te fogadnak fõzõdik e.

Aszt má én mondom meg — elkezdi a tømpe.

Birokra kapta ahajt a Kõmorzsálót, s úgy teremté le, hogy abból a helyből térdig süjedd a földbe. Akkor a félíg fõtt husról szürte a levét a Kõmorzsáló fejire, a hust egy befaló falásig megette mind, s aval: Isten veled s velem is — hállák-ë — ahogy jött úgy el is mene.

Jõnnek haza délbe a társak, s hát ott láttyák Kõmorzsálót tehetetlenkedni térgyig a földbe.

Jól van! panasolja Kõmorzsáló, hogy s mint jára ô.

Nó hállád-ë, ha úgy, én maradok itthon hónap, s majd akkor jõjjön el, meglátjuk, hogy hány hét a két hét, mongya Faegyesítõ.

Bezzëg el is ment a, másnap is a toportyánnya, sétált nagy pekesen alá s fel a házba. Húzta nagy begyesen alá s fel a hét singes szakállát, de még rá is szõllött Faegyesítõre, hogy: hamar azt az ételt!

Hogy mondád te, pekes csuda állat, hers-mars ki a házból! Hanem az araszkorá embernek se kelle ennél több, kapta Faegyesítõt, s úgy teremté ahajt le, hogy derékig süppedett a földbe. Akkor vette az üstõt a tûzrõl, a fõvõ vizet szürte a Faegyesítõ feje tetejére, a hust megëtte s avval e megvan, ahogy jött úgy el is ment. Csak annyi, hogy ma se vót ebéd. Másnapra viradva Vasgyúró marada otthon. Hanem e csak annyi is vót né, mind a többi, csakhogy eszt má nyakig csapta a földbe.

Negyed napra kelve Erõs János került a sorra. Renyekedett is erõst magába, hogy mit tegyen ô most, met hát ennek a dolognak a fele se tréfa. Jól van! addig s addig vikotálódik ott magába, amig hát csak ott a pöttön ember, s rá üvölt, hogy: hamar azt a hust. Hásze fõzõm is én — elkezdi János — innét ngyan jut is, s ahajt marad is, henem az a baj, hogy nincs fánk a tûzre. Jó, hállák-e! ahajt neki állnak ketten egy nagy terhenyõ fának s hasítani kezdék. Hogy adá hogy se az a jó Isten, a hét singes szakál úgy belé suvada nagy ügyibe a fa hasitékába, mintha éppe belé szabták vóna. Erõs Jánosnak se kelle ennél több, bezzëg kikapá a fészét a hasadékból, s úgy oda fogá a kicsid embërt a szakállánál fogvást az a fa, hogy uristenes tepedelme nem vala, hogy a szakállát többet ki-

vége abból. Há jó! délbe a pájtásokat bezzeg hogy terített asztal, főtt husebéd várta. Ha igen hát kérdik is hogy hogy s mint tevé eszt. Há én úgy, hogy szálfá közé csiptetém a szákállát ahajt, aki nem hiszi hát mennyen nézze meg! Hisze nésték is azok, ércsék meg kietek, de csak annyi vót, me az a bakarasz oda leve a szálfával együtt. Nyomoszták is hejből, a szálfá hejin, ahogy elgürzdölt, de egy lik szájánál el-lett fődetlenül.

Mongya akkor János: ez az ut az ő házájába, mennyünk utánna!

Bezzeg, hogy oda lett a társak mersze, csak János egyedül tevé meg az utat a pöttön után.

Alig ért bé azon a likon, s máris egy valóságos eleven országba találá magát. De még nem is ójjan messze, ért egy rézvárat, s igen abba egy ójjan gyönyörűséges szép lőjánt, hogy akimél külömbet ne láss. Mongya a szépséges lőjännak, hogy ki, s mi ő, honnét s métt jöve eherré. Hej — mongya a szépséges lőján — erőst nehéz dolog legyőzni aszt. Hanem itt egy rézgyűrű, eszt huzd az ujadra, s tüstént erősebb léssz száz ember erejével.

Ei is vette János köszönömmel a rézgyűrűt, s avval abból a hejből tovėbb mene. Eccé hát ér ahajt egy ezüst várat, s abba egy ójjan szépséges ezüst lőjánt, akinél külömb a nap lőánya se lehetett. Mongya a lőjännak, hogy ki, s mi ő, s mit akarna. Hej — mongya a szépséges ezüst lány — nehéz dolog aszt a bakaraszt legyőzni, hanem itt egy ezüst gyűrű, eszt huzd az ujadra, s tüstént erősebb léssz 300 embėrnek az erejével, — háha megsegít.

Vette is János a gyűrűt s aval nagy izibe tovėbb lóduła onnét. Ugy elvederedett, akinél tovėbb nem lehetett már, s ért egy arany várat. S akatt abba egy ójjan gyönyörűséges szép lőányra, hogy annál külömb még egy herceg kisasszony se lehetett vóna. Itt is elmondja, hogy ki, s mi ő, s métt babukol erre.

Ej szép szál legény — mongya az arany lőján — azt a pöttönt legűnyolni (= legyőzni) erőst nehéz dolog, henem itt egy arany gyűrű, ezt huzd az ujadra, s hatszáz embėr erejével birsz többet vele, — hátha javadra lesz. Asztán éppen jókor vetted ide a cėlt, — legyen tudásodra, ójan természetű az a punktum, hogy álló hónapig egyet se aluszik, henem akkó úgy elalszik, hogy egy áldott hónapon keresztül örökös-örökké csak álmodik egy végbe. Most jár le az álom hónap, s ijenkor az étlenségtől csupán félerővel biró. Aval egy áldott minutumra megmagyarázá, hogy merre térjen jobbra, hol meg asztán balra, hol mennyen előre, s akkó osztán a jó Isten nevide uttyára ereszté. Na jó! alig ére bé János a nagy alvó palatájára, az ajtó nyitásra megebred a babszem. Há ha meg, revekedett is akkorát Jánosra, hogy: az a rengeteg nagy palata talpig megcsendült belé, s ahány ablaka mind kifordula ahajt. Akkó osztán örre [ölre] mentek, birokra köttek, s csaptak ójjan uristenes küzdőlődést, hogy a palata fejmárvány padlója is mind szilatagba szakada belé. Csak annyi, hogy Isten segűccséggel Jánosé lett a viadal, fejít csillenté a pöttönnek, s aharról vissza tére az arany lőjánhoz. Aszt mongya akkor:

— Na szépséges arany hajú arany lőján, én legunylóm aszt a toportyánt, ha te is úgy mind én, én a tıjéd, te az enyém, legyűnk mi

egymásé, ásó, kapa s a nagy harang síró szava válasszon el münket, menyünk a hazámba. Az ezüst lőjánt is, a réz lőjánt is magához vevé, me azok is csak úgy vótak ott né, mind a 7 singes szakállú rabszógái. Ahogy a likhoz érkeztek, ültette János a réz lőjánt a kantárba a mejiken ő is lejött vót, s ahajt megrántá a kötelet. Felhúzták a szépséges réz-lőjánt a társak. Henem amikó János hejett egy csudaszép lőjánt láttak kiszállni a kantárból, szinte egymás szemit kaparták ki, hogy mejiké legyen a.

Csak annyi hájják, hogy fehuzták az ezüst lejánt, fel az aranyat is, — henem: aj szegény világ, s vetett ágy, s uram Jézus el ne hagy; vót csudálkozás amijen a réz s az ezüst lőjánnal, de vót ojan a szépséges arany lejánnal, hogy szeribe még a szájak is távva felejtődött belé. Csak arra eszénkettek fel úgy ahogy, amikor az arany lőján rőjok veselkedött, hogy: eresszék má vissza aszt a kantárt!

Mit gondol mit nem ahajt János, mikor akantár leérkezett, maga hejett követ tett belé, maga pedig fére huzódott aharrol. Bezzeg jól gondolta, első ésszel tette, me fél utról úgy vissza szalaszták a címborák aszt a kantárt, hogy a kő hét singnyire merült a földbe. Na! nem vót mit tenni Jánosnak, árva lelkinék annál több, utnak indult egy felé, maga se tudja merre felé, ha valamerről szógálatba kapna. Östére kelve elvederedik egy kis házikóhoz. Lakott abba egy vak pár ember. Az asszony eppe puliszkát főzött. Me erőst meg vót ehülve János, oda oroszodik, s mikor az asszony a puliszkát az asztarra kiborítá, ahajt egy szempercek alatt megevé felit. Azt mongya az embër, mikor a puliszka elfogyott má:

— Hallád-ë te annyok, kisebb puliszkát főztél ma mind máskor?! Erősködik az asszony, hogy ő ahajt most is egy nyomott kupa lisztből főze. Henem a csak annyi, hogy még egyet kelle hogy főzzön. János csak szorgosan újból megevé a felit, s a vak ember újra éhesen maradt. A szegény asszony Istent hittá Kirisztus uccsigennel segiccségül, hogy ő újból egy nyomott kupa lisztből főzött puliszkát.

Na, jó — mongya a vak embër — akkó valaki van a házunkba, s nagyot revekedik hogy: ki van a házába?

— Mi tőrés, tagadás, abiz én busitám ehejt, felele János.

— Te-ë, te, hallád-e, há osztán ki, s mi járatbali vagy?

Jó! elpanaszlá János, hogy s mind áll a dóga.

Aszt mongya rá akkor az öreg:

— Erőst nehéz dolog innét a felső világba jutni. Henem nem messze van innét egy griff mádár, akinek a fiait a hét-fejű sárkány minden áldott esztendőbe fel szokta falni, éppe most az ideje újból, hogy a griff fiukat a sárkány megégye, ha te Isten szen nevel legyőznéd a sárkányt, az öreg griff örömibe haza szállítva.

Há! utnak ered János aharrol hejből, s há ahajt fel is fel tálalá aszt a griff fészket. Eppe jókor, me jött úgy a sárkány is hogy, mind a bábák fergetege, s uristenes szerencsével János lett a győztes. Bezzeg vót-e öröm erre a griff fiókák köszt ojan amijen, de vót ójan az anya griffnél, hogy szeribe aszt se tulta, hogy dédelgesse aszt a Jánost. Kérdezte is hejből, hogy mi is lehetne a szíve vágya, ezér a nagy vitézi tettyiér.

Elémongya János, hogy neki semmi se egyéb, csak hogy feljuthatna a felső világba.

— Na, te derék legén — mongya az anya griff — én felsegítlek. Ój le egy bihalat, csináj annak a bőriből egy átalvetőt, tőcsd meg akkor annak az egyik felit hussal, a másikat vízzel, s amikor én az útközbe a fejemet jobbra tartom, hajccs hust belé, amikor meg barra, akkó öncs vizet, henem legyen rá gondod, hogy eszt mindenkö tegyed, me ha nem, ne aggya az Isten, de vissza esünk.

Há csak annyi, hogy aharrol utnak indulának, henem hét álló hétig örökös-örökké mentek, amég a lik felső szájához értek.

Akkó János megköszönte a griff szivességit, s aharrol tovább vederedé egy felé az uton, ójan uristenetes csudaszerencsével, hogy eccer csak a szépséges arany lőján állott előtte. Haj édes szentem, kerekem — hallák-é — hogy omlának egymás nyákába, égen, met hát már az első minutumtól fogvást erőst egymásba szerelmesedének, úgy, hogy egymás nélkül tám még élni se tudhattak vóna.

El is mondá tüstént, ahajt egy nyuguba az arany lőján, hogy aszt a kantárt Jánossal a Kőmorzsáló ereszté vissza a lik szájáról, s hogy a Kőmorzsáló sanyargatá ötet feleségül, vaj akart vagy nem.

Há, csak annyi is leve, láttyák, hogy Erős János abba hejbe felkeresé a rosz máju Kőmorzsálót, a szemibe hánnya a bünnyit, hibáit.

Akkor osztán aszt mongya:

— Mutassa meg a jó Isten igaza, hogy ki a hibás. A nyilat elékapja, egy nyilvesszőt belé duvaszt, s abból a hejből kukkba lőtt vele. Mikor a nyilvessző vissza hulla, éppen a Kőmorzsáló fejire koppant, úgy hogy hejből átallikasztá aszt. A Kőmorzsáló is csak aharrol lefordula, s egy miccentések alatt vége leve. Akkor osztán János a szépséges arany lőjánt vette feleségül s ahajt még ma is boldogul élnek, ha meg nem haltak.

(Pócsfalva.)

ŐSZ JÁNOS.

Szólások.

Há mész? — Innej tovább.

Fülembe füstös! (cigányhoz).

Há való vagy? — Nő-keresdre.

Juó, különössen mikor aluszik; — juó, csak az ördögök rosszak, hogy ie nem vüszik.

Viccaiisan sug (hangosan).

Vüttö a leftet; — élifittüt (elszaladt).

Té juó vuóná halálnok (lassan jár).

Őcsiém fikokas, heríd meg a tikokat.

Őcsiém, ki aptya vagy? (Kis gyerekekhez tréfásan).

Görögű nevet; — itattya az egereket (sír).

Bácsi, vigé a nyujtónak; — b., gyerek a szekér után; — b., forog a kerék; — b., uszik a lócs (gyerekek szokták kiabálni a szekéren menők után).

Asszon hajt, szlé lessz.

Léssz miég Csicsuón bucsu! (fenyegetés).

Fié tiéglávó veri a mellit (hősieskedik).

Mit nekünk él lú; ha megdöglük, agyonütyük.

Inkább a has fakaggyon, mind ez a kicsin megmaradjon.

Kiéné ingyier két garas?

Maj mekkérdem túló, hoh hány nyuóc kalács (felelősségre vonom).

Ne vess erre a kis ujjomra; — nevesd egyenesre (a síró gyerekeket bosszantják így).

Vigyázz, mer fűszabadítlak; — segíték a bajjodonn (megverlek).

Sok gombuócot köll addig megénnöd, míg aszt tod, amit ién.

Akkor beszí, ha aszt megészöd, amit ién má megéttem.

(Rábaköz).

KISS SAMU.

Hutyu hilik kédet? — Tőcsse kéd meg eszta kondért (kondér, csobjó, csobánc: víz- vagy bortartó edény, kis kerek faedény, a kocsni oldalára szokták akasztani).

Emberebb, borabb (több főnevet fokoznak).

Émék óra fő, ére (elmegyek arra fel, erre).

Hejdide a házbó (gyere vagy jőjj ki a házból).

Borcát iszik (bort). Sörkét iszik (sört).

De lájé az nem vót étt (itt).

(Dráva vidéke).

ZÁGONYI GYÖRGY.

Okos, mint a fokos. Abaúj-Sáros. (Az élcsekedőről használják).

Lóra katona, tehénre hajdú! Abaúj-Zemplén. (A gyaloghajdúkra vonatkozó csúfolás).

Megadja a módját, mint a cigándi lány a táncnak. Zemplén. (Arra mondják, aki túlságos buzgalommal, hévvel új valamit).

Eltörődött, mint a karádi menyasszony a csónakban. Abaúj. (Arról használják, aki időnek előtte kimerül a dologtól).

Majd megtanítlak táncolni, mint az egyszeri asszony a fiát. Abaúj. (Arra mondják, aki valakit valamire nem a rendes úton-módon oktat rá).

Majd megtanítlak fűjni, a kesztyűbe dudálni! Abaúj-Sáros.

L. KECZER GÉZA.

Ugy földhöz rittyentlek, hogy édesanyád pili kálánvá szed fé.

Adjon isten jó emberrel ügyet s bajt, sőt s kinyeret s bőebb ismeretséget!

Nem vagyok ojan mind a tekenyőbali [így?! A szerk.] víz, hogy éccer ide loccsan, máccé meg esmét tova feccsen.

Hány hét a világ? Aki é nem tőt, mind hátra van.

Vigyázz, met bút látsz, (vagy nehogy bút láss).

Ne csufókoggyá, met az isten ugy felejt.

Követem igen szépen.

Isten maradjon kientökvé! Isten hírivé járjon! Isten hordojza békéé!

Éppeng a nyelvem sükerin van.

Éppeng az én szómat szóllá. — Szavába szóllék.

Elég a neki, hogy . . . Evvel és éröt érünk.

Adja isten kedves italára (egészségére az italt)!

Ókeme járt köt ember = világlátott.

Annak a világheremtésin semmije sincs.

(Székelyföld).

GYÖRFFY IVÁN hagyatékából.

A' ténne bé a kaput! kb. a. m.: azt szeretném én látni! pl.: a' ténne bé a kaput, hogy engem nem vennének bé katonának!

Az emberek bundát viselnek. Arra mondják, hogy az *-ember*-rel végződő hónapokban már *fölillik* a bunda. Van egy szójáték is. A szövetségbundát, vagyis *deáksziirt* másképen még *décbundának* is hívják és december hónapra azt mondják, hogy: *décbundás december*.

Egyék, nem lesz egyéb! Ezzel a mondással kínálják tréfásan a vendéget. Ezt az egyetlen igét, ezt is ebben az egy mondásban használják ikesen a fölszólitó módban.

Elloptad a pap tyúkját: pöhöly van a hajadban.

Foga van a napnak: süt a nap, de azért hideg van.

Ha nincs pénz, igyál viz!: ha nincs pénz, igyál vizet.

Kisújtja a házat: kisöpri a szobát.

Más asztalához törli a kését: más cselédje, másnak a kenyerét eszi.

Nem bánomból lesz a bánom: óvatosságra intő mondás.

(Jászság).

szabó istván.

A sírás változatai: Eltört a mécsesse. Görbén áll a szája. Hízza a száját. Elkámpicsorította a száját. Rájött a hötyögés. Pityergőre áll a szája. Nyávog, mint a kis malac. Hegedűli a nótát. Bömböl, mint a bikaborju. Ordét, mint a fába szorult féreg. Elvesztette pikót! (A kis gyermekre mondják, mikor ok nélkül sír).

(Beregszász.)

szini peter.

Mikor a nép urasan beszél.

Bemegy a paphoz a kispánai ember s így jelenti be a halottját: »Tiszteletes uram: halotti alkalmatosságunk érkezett.«

Ugyanez embertől kérdi azután a pap, hogy járt-e gyakran templomba? (Vallásos volt-e?) Az ember így felelt: »Bizony kérem alássan el-el ment az, még csak birt jární, minden akadémiája mellett is.«

Három fiatal pap prédikált a református eklézsián husvét ünnepén. A szónoklatok végeztével kérdi az öreg pap egy jóképű magyartól, hogy hát melyiket vállalnák el papjuknak. Az ember így felelt: »Egyiket se, kérem alázattal, mert mi mindnyájan megelégedés céljával vagyunk a tiszteletes úr irányában.« — (Kispána.)

A korcsma előtt így kérdi egy ember a bor árát: »Mit tárgyaz itt egy liter bor?« — (Eger.)

Olyan here volt, hogy nagy here volt, oszt még se fogott a jószág.« (fogott = húsosodott.) — (Apátfalva.)

Beszélgettek az 1863-i nagy szárazságról, s a többek közül egy ember így szól: »Bizony most is ott van a világ sora, ahun akkor vout.« (t. i. az idej szárazság) (Apátfalva.)

»Könnyű az ilyen egyes embernek, de nehéz annak, akire nyolc gyerek tátogatja a száját.« (Eger) (egyes ember = nőtlen ember).

»Olyan hatósága, meg olyan erénye van ennek a bornak, hogy csak a magam rátájára is csak ilyent vönnék.« (Kecskemét).

Beállít az egri ember az állatorvoshoz és mondja: »Tessen égyönni,

mert a tehenünk méhhibádzott a bornyadásban.« — (Bornyadás = borjúadás s nem borjazás?)

Ha a nőgrádi magyart vádolják valamivel, hát nem azt mondja, hogy vállalom, v. tagadom, hanem »Nem pártolom.«

Mikor a bíró kihirdeti az ítéletet, s a fél nem nyugszik meg benne, nem azt mondja, hogy fellebbezek, hanem: »Nem állok neki.« — (Szentés.)

Egy községi közgyám jelentése az I. fokú gyámhatósághoz: »Az holott hozzá édes jegyző uram az árva még mégcsak 8 éves lévén, nem tudja a lételt odasorsosítani, hogy a maga emberségéből megélhessen, azért tehát kellene egy olyan dicső észjárást feltüntetni, a mely az egyenjogosultsági felvilágosultságot tanúsítaná.«

BENKÓCZY EMIL.

Tájszók.

- Kipusztait: kibont pl. levelet.
 banty: moha a fán.
 kaporc, koporc: töpörtyü, pörc.
 duruzsol, dorombézik: dorombol (a macska).
 pilálni: ápolni (beteget).
 fenyeres: lóherés föld.
 dulongnak a macskák: civakodnak.
 hideg darvaszt, hideg darvagat: hideg borzongat.
 megérek haza menni: elég haza mennem, alig birok haza menni;
 megéri a ló kihuzni a kocsit: alig bírja a ló kihuzni a kocsit.
 kajdina: sült tojás, rántotta.
 pirétoz kenyér: pirított kenyér.
 bücske: vadrózsa termése.
 kökönye: kökény szilva.
 megveszi a magját: kiszedi a magvát, pl. uborkának, töknek.
 szoplatni: szoptatni.
 kenyér pirizsije: kenyérgyürkéje, a sütésnél kiforrt része.
 cúka: zacskó.
 darázs kohája: darázs fullánkja.
 döngör: dombos rész, pl. a legelőn.
 csahó: mókus.
 mutasztí: mutatja.
 merkőce: sárgarépa.
 paslica: egérfogó (cserépszindelyből).
 egy szijjás tészta: egy levél tészta.
 tésztát szijjok: tésztát sodrok.
 gercsa: golyva.
 cikora: csira.
 cima: kukorica csuta.
 csáklány: mankó.
 kobzék: kukorica héja, fosztalékja.
 bica: gyümölcs csutája, szára.
 szilvát puttyogatni: szilva magvát kiszedni.
 kiázik: megizzad.
 bombék: bimbó; bombégzik: bimbózik.
 diót kúpni: zöld diót héjából kifejteni.
 kukoricát kopozni: kukoricát fosztani.
 csike: csirke.
 rél: sir, ri.
 talák: a búza bajusza.
 vevőzni: vásárolni.
 vetőzni: vetni.
 ásózni: ásni.
 sorvad: zsbongva fáj.
 csuha: kabát.
 füstös: piszkos.
 dia: dió.
 (Vaiszló, 1897.) BARTAL ANTAL.
 Badirkál: babrál.
 be van kaparászva: részeg, be-rugott.
 becstelen: olcsó, értéktelen.

- bécsajték, bicsajték: bicsak.
 bőhøj: buta, ostoba, számár.
 cseléd: ember (pl. igen jó cselédek azok, jó öreg cselédek).
 értékel: becsül; úgy értékelem: azt tartom.
 fatulkó: vézna, beteges.
 gajdol: gagyog (a gyermek, mikor beszélni tanul).
 gernács: giz-gaz, tüzrevaló forgács.
 húzófa: a közönséges gerendákat tartó vastag mestergereenda, melyet a padláson (nem a házban belül) alkalmaznak, (a gerendákat csavarral erősítik hozzá).
 Isten: »Nem volt annyi istenem (v. lelke), hogy elmenjek: nem volt időm.
 kalingyászni: kotorászni, hadonázni.
 kotlófing: kártozás, (a tyúk utolsó tojása).
 kulina: a kemence előrésze, ahol befűtik.
 ledobban: elájul.
- longa: nagy, hosszú [ember].
 maszték: madzag.
 mudirkál: babrál.
 murmuj: szótlán, fukar beszédű.
 pipaköszöntő: pipakupak.
 pongyolka: nem testhez álló kis női ruha.
 polizsnya, polozsnya: kiürített tojás (tyúk alá).
 puszli: férfimellény.
 se tí, se tó: se ide, se oda.
 sovány (nádudvari s.): soványan készített sült-tészta.
 sűnyöl: úgy ahogy (nagyjából, felületesen) végez, művel vmit.
 toplec (= topa): nehéz lépésű, lomha, lassú járású.
 tuka: nehéz felfogásu, bátortalan, bárgyú.
 tücskö: kis kabóca.
 újjas: kabát.
 vaksibila: rossz szemű, vaksi.
 vergál: következtet [? vö. MTsz].
 zangura (= gulászta): a tehénnek ellése után való pár napi sűrűbb teje.

Szavak, melyek Hajdúnádudvaron is közhasználatúak, azonban a Tájosztárban Hajdú megyétől csak messze eső tájakon vannak jelezve:

- babájka: kenyértésztából készült pogácsaszerű karácsonyi sütemény.
 cserfes: fecsegő, locsogó.
 csörmőj: nádtörmelék.
 fermeteg: fergeteg, zivatar.
 gombóta: reszelt tészta tejbe vagy vízbe főve.
 kaska: kisebb kosár.
 komacsésze: ételhordó edény, melyben enni-inni valót szoktak küldeni a keresztkomák a gyerekágyat fekvő asszonyoknak.
 kútrovás: kútkáva.
 lipáncsos: csenevész (baromfi).
 ligetes: hézagos, ritkás, szórványos (vetés).
 ollóágas: szelementartó szarufák, melyek a felső végök felé egymásba vannak eresztve.
 rokoja: derékkal összevarott szoknya eredetileg, ma már pusztán a szoknya is.
 szelemen: a szarufákat tartó vastag gerenda a tetőzet csúcsán.
 szekszemonta: készülődés, (de sok szekszemonta kell hozzá!)
 szérdiktúró: tehéntúró.
 vigájos: ritka, szórványos.

Szótlások: Egy állapotba van, mint a Samu nadrága. Él, mint Marci Hevesben (nagyon urason él.) Olyan, mint a kőrösi szentelt víz (= sovány, híg).

(Hajdúnádudvar.)

BLANÁR JÁNOS.

Delegti nap: dologtevő nap (hétköznap); *hanyag víz* = langyos víz. Pl. Nézd meg, hanyag-e má a víz a fazékba? (Kapunár, Rábaköz.) —

megdiberedett: kissé fagyott a sár vagy víz. (Al-Debrő, Heves m.).

fejel: vánkos; *ettéd, ettétek, emménk*: a tiéd, a tiétek, a miénk (uo.).

Ezek közül a *delegti, fejel, ettéd, emménk, ettétek, gyönyörű* példája annak, hogy mily erősen működik a nép nyelvében a magánhangzó-vonzás törvénye, s milyen szépen alakítja át a *mély és magas hangú szókból összetett szavakat* magas hangú szókká, mihelyt kivész a tudatból és a nyelvérzékből, hogy ezek összetett szók.

Egyhúzó. Hevesmegyében Al-Debrő környékén, de — úgyhiszem — az egész Felföldön általánosan használatos ez a szó ilyen értelemben: »Két órát aludt egyhúzóban.« »Ezt a kis földet egyhúzóban felszántom.« Van ugyanerre a fogalomra az irodalmi nyelvben szavunk, az *egyfolytában*, de mégsem ártana amazt is felvennünk, hogy vele az *egy huzam*-ot kiküszöböljük.

HEVESI JÁNOS.

Csángó növénynevek.

boroslán: *Syringa vulgaris*.

hodolán: *Valeriana officinalis*.

gyöngyöcske: *Briza media*.

utilapi: *Plantago media*, — *maior*,
— *lanceolata*.

szulák: *Convolvulus arvensis*, —
sepium.

kászovirág: *Primula farinosa*, —
Columnae, — *Auricula*.

cintorja: *Erythraea Centaurium*.

puffogató: *Campanula glomerata*,
— *persicifolia*, — *carpatica*.

szenkucka: *Viola odorata*, *tricolor*,
canina stb.

ruzsincém: *Ribes rubrum*.

pétérzsejém: *Petroselinum sativum*.

bürök: *Conium maculatum*.

kálnofa: *Viburnum Opulus*.

bójjafa: *Sambucus nigra*.

makris: *Berberis vulgaris*.

havadi: *Narcissus poeticus*.

gyöcsvirág: *Leucojum vernum*, *Ga-*
lanthus nivalis.

kégyóvirág: *Scilla bifolia*.

őszvirág: *Colchicum autumnale*.

zászpo: *Veratrum album*.

salamás: *Allium ursinum*.

sóska: *Rumex acetosa*, *acetosella*.

geszkénye: *Aesculus Hippocastanum*.

kupafa: *Acer platanoides*.

vadborslán: *Daphne mezereum*.

haricska: *Fagopyrum sagittatum*.

vadszekfű: *Dianthus superbus*.

szekfű: *Dianthus Carthusianorum*.

madarkasóska: *Oxalis Acetosella*.

vackorkörte: *Pirus communis*.

segvakaró: *Rosa canina* és gyümölcse.

csipkefa: *Crataegus monogyna*.

bisalmafa: *Cydonia vulgaris*.

véllejáró: *Chelidonium majus*.

galambvirág: *Trollius europaeus*.

szőröske: *Anemone Hepatica*, —
montana.

csormolya: *Melampyrum arvense*.

sojató: *Ranunculus Ficaria*; *Lactuca*
sativa.

szádokfa: *Tilia platyphylla*.

pimpófa: *Salix alba*, — *triandra*, —
fragilis.

egris: *Ribes Grossularia*.

faszójka: *Phaseolus vulgaris*.

repcsin: *Brassica Rapa*.

bábokalács: *Malva neglecta*.

ragadály: *Galium Aparine*.

árvocsián: *Urtica urens*.

csián: *Urtica dioica*.

vérésvirág: *Onobrychis viciaefolia*.

legénvércske: *Lathyrus sylvestris*.

baszapurdé: *Tragopogon orientalis*.

tyukvirág: *Taraxacum officinale*.

- papkíszuromszémedet:** *Chrysanthemum Leucanthemum*.
suska: fenyő-toboz.
martilapi: *Tussilago Farfara*.
musacél: *Matricaria Chamomilla*.
olávirág: *Calendula officinalis*.
pérnyike: *Neottia Nidus avis*;
Orchis maculata; — *militaris*; —
ustulata; *Morio*; *Anacamptis*
pyramidalis.
kutyatej: *Euphorbia Esula*, —
Cyparissias.
borsíka: *Juniperus communis*.
kannasulló: *Equisetum arvense*.
édésgyűkér: *Polypodium vulgare*.
papmonya: *Helleborus purpurascens*.
bolondított: *Lolium perenne*.
piszifüle: *Nonna pulla*.
peszternók: *Pastinaca sativa*.
kömén: *Peucedanum palustre*.
balásszar: *Viburnum Lantana*.
földi bójza, vadbójza: *Sambucus*
Ebulus.
gyöngyvirág: *Muscari racemosum*.
kankuska: *Erytronium Dens canis*.
rutafű: *Ruta graveolens*.
fecskevirág: *Dianthus diutinus*, —
deltoides.
háziruzsa: *Sempervivum tectorum*.
szederi: *Rubus caesius*.
kisasszonpapucsvirág: *Aconitum*
Napellus, — *Vulparia*.
kukukvirág: *Anemone nemorosa*.
kutyakapor: *Matricaria inodora*.
töröbbuza: *Zea Mays*.
rakotya: *Salix caprea*.
fiszfa, fizvessző: *Salix viminalis*.
csigoja: *Salix caprea*, — *purpurea*.
tőcsérvirág: *Tropaeolum*.
léscsián:
vérehullófű:
kapsa: *Fragaria collina*.
kalafor: *Alectorolophus goniotrichus*.
szappanvirág:
fűvirág: *Gagea lutea*.
cigánpécér: *Pulmonaria officinalis*.
nyulrakotya: *Echium vulgare*.
kakasilla: *Gentiana verna*.
ördögboroda: *Plantago lanceolata*.
vadcsombor:
laboda: *Atriplex patulum*.
disznyókáposzta: *Sonchus laevis*.
büdöskati: *Pelargonium*.
ludláb:
tótrépa: *Helianthus tuberosus*.
guja:
fekete nadály: *Symphytum officinale*.
fekete üröm: *Artemisia vulgaris*.
tobák: *Nicotiana Tabacum*.
vénike: *Clematis Vitalba*.
szász-(száz)forint: *Bellis perennis*.
 (Tatrag, Brassó vm.)

PÁL ANDRÁS.

Helynevek.

Községek: Szöllős-Györök, Szöllős-Kislak, Tót-Gyugy, Balaton-Csehi, Balaton-Orda.

Puszták: Kécs, Mamocs, Magyarós, Landord, Tömör, Rózsa puszta, Béndék, Petend, Sandi puszta.

Hegyek: Kis-Banyászó, Nagy-Banyászó, Havatető, Gérihégy, Bánomhégy, Jánoshégy, Sandi, Harsány, Bárnévóna.

Düllők: 1. **Györkiek:** birórégi düllő, némési d., hosszú d., rekeszi d., diászói d., kisdőcegi d., kis d., magyarósi d., mamocsi d., tömöri d., havatetői d., landordi d., papkúti d., kotyori d., eplényi d., paragrégi d.

2. **Kislakiak:** mernyei parlag, öreg-bozót, körtvéleési düllő, landordi d., kécsi d.

3. **Gyugyiak:** rigicai rét, hosszú mező, duzsina, jamai d. belső

gesztényés, külső gesztényés, glándi bërda d., lipác heggyi d., dóli földek, alsó gesztényés, pláni írtás.

4. *Csehiék*: gyaloguti düllő, kódus d., körösztfái d.; mandulafái d., nyilasi rét, bugaszég, nagyberék, szilas bakony, pusztá temető.

5. *Ordaiak*: falu elejé, szilvási düllő, tilosi rét, sárszegi d., saatói d., kiskuti d., szentgyörgyi d., magasfái d., hajgáló v. kisvár, csuhustói d., agarászi d., farkasháti d., öregtói d.

(Szöllős-Györök, Fölső-Somogy.)

CSAPODI ISTVÁN.

Debrecen helynevei: Ágod völgye. Álomzúg (puszta). Apafája (erdő). Arkupéter (Halom). Árkos (régí árok). Bálhegy, Bál tisztása (tisztás, fátlan hely egy erdő részén). Bán (erdős puszta). Barak. Basahalom (a nép azt mondja, a török emelte). Boldogfalva (elpusztult helység, most szöllős kert). Botosgödör. Citrahalom, Citrapál v. Citera halom. Csász (dombos, völgyes hely). Császárt útja (II. József 1770-ben itt átutazott). Csipőhalom. Cucca (ház után való föld). Dersihalom. Dunahalom. Ebes (puszta.) Elep (puszta). Erősluk (mély völgy). Etellaka (puszta). Faluvéghalom (közel hozzá Zám nevű falu volt). Fancsika (erdős puszta). File halma. Földvár. Gilányi (csapszék). Futottak útja. Gömörő v. Gyömörő. Gogyori (csapszék). Gút, Kisgút, Nagygút, Savósgút (erdőség). Gyantafőző (hajdan a város könyvnyomdájához szükséges fekete festéket főzték itt). Haláp (Hlap név alatt a Nváradí regestrum szerint 1235-ben még falu volt, most puszta). Halas rét. Hadházi piac (az 1831-diki kolera idején a hadháziak itt árultak). Hármás halom. Hegyes (puszta, egy része a Gyulai gróf birtoka, s neve: Gyulai-Hegyes, emelkedett hely). Honvéd sírja (itt fekszik egy a forradalomban elesett honvédő). Hortobágy (folyó s puszta). Isten földje (sokáig nem volt gazdája). Kádár árka (hasonló nevű mérnök ásátá). Kadarcs (folyó volt). Kamarás halom. Kettős halom. Kis és Nagy kenderátó. Koronás halom. Köntösgát (gát és szőlőskert). Kösűszeg és Kösíszeg (puszta). Kőudvar. Köveshalom. Kunsálhalom. Kúriarét (kaszáló). Látókép (csárda, magas helyen). Lató v. Látó hegy (szinte magos domb). Ludas rét (sok vad lúd volt ott). Lyukas halom. Macs (puszta). Malom és Malom útja (puszta, híres vizimalom volt ott hajdan). Mátá és Máté (puszta). Medvés folyás. Mélyföldes halom. Monóstor. Nádas halom. Nagy erdő. Nagy Sándor halma. Nyárjas halom (hajdan nyárfa termő hely). Ohat (puszta). Ondód (ház után való földek). Ördög árka (nagy hosszú árok). Pac (erdős puszta). Pacséri folyás. Palatinus hídja. Papegyháza (halom). Papere (ér). Paptava. Pajáros halom. Pallag (hajdan falu). Peccenpál halom. Píracs v. pírcsi rész (puszta). Pokolmező (lápos, ingoványos hely). Ré tisztája (egy erdőben tisztás). Savóskút (hajdan falu, most erdő). Simonyi gát. Soma (erdős rét). Szata (domb és kis ér). Szepes (hajdan falu, most pusztá). Szerencsi folyás (ér). Sziget vagy Szigetegyháza (hajdan falu most pusztá). Tatár ülés (völgy, apró dombokkal). Tekezarva (hármás határ összeszegelése). Tóóc és Tóóc folyása (ér). Úrdomb. Zám (puszta). Zelemir (csonka toronnyal, hajdan falu, most szántóföld). Zsomb v. Zsong (lapos völgy). Várhegy (erdős homokhalom). Vajda halom. Vedrő tisztája. Veker (szántó-föld.) Vérvölgy.

Agárdi hegy. Bogdán gödre. Bakó telek. Bíró lapossa. Cégény lapossa. Cseke rakottyása. Cene telek. Bőr bokra. Csőreg völgye. Csürködi lapossa. Dári telek. Dobonyi kútja. Gyarmati lapossa. Gőnyei gazza. Petes tisztája. Cina gátja. Pongor telek. Porkoláb telek. Matyi fenék. Macsi Pálné tisztája. Kati hídja. Szalóki kútja. Vasné tisztája. Aklos hegy. Apró laponyag (sic). Bodzás telek. Bodzafató halma. Bokrétás fa. Borsós laponyag. Bivalyos. Büdöss ér. Büdöss kút. Csukás folyás. Csukás sarok. Egybokor hegy. Farkaszug. Fehérnádtófok. Fekete rét. Fekete völgy. Fényes tó. Fecskefok. Forráskút. Fűzes fertő. Gyékényes fenék. Görbe rét. Görbe ér. Görbe halom. Halas lapos. Hosszú fenék. Hosszú telek. Hosszú szik. Hosszú hegy. Hunyoros rét. Káposztás telek. Kajla telek. Sárállás. Sáros ér. Szárcsás. Tökös tó. Tövises telek. Zúgó folyás. Virágvölgy. Kígyós lapos. Kígyós hegy. Kőrises erdő. Kőrises folyás. Kutya völgye. Lápos rét. Liba lapos. Ludas lapos. Méhes telek. Méhes laponyag. Méhes kert. Méhes hegy. Nagy állás. Olajútó. Récés. Aggrét. Bacsó telek. Bagosi zúg. Cigány telek. Csikós telek. Csizmadia telek. Csonka telek. Csőszhalom. Disznó tanya. Fűzfa csőszház. Hodályfenék. Juhos telek. Lovászok zúgja.

R. VOZÁRY GYULA.

Hegyek, dűlők, völgyek nevei: Csajdóna, Nagyárnyék, Hássaslápa, Cenevőgye, Cüvedény, Aramvőgye, Hásskut, Rézberke, Muszilapossa, Kődökkő, Szélespad, Patak vereje (= olyan verőfényes hely, ahova a nap süt), Bércfa, Nyírjes hajlás, Cserelápa, Sűrő mánás, Csurgólápa, Alamas árnyéka, Patakuta, Ivánné, Mátévőgye, Köveslápa, Alamas, Háló-lápa, Atrássza, Macskalyuk, Szénásvőgye, Gërgëd, Náméz (Nádméz?) Berkek (így, egy helyről mondva), Hasássza, Majkássza, Darasznyassza, Szappankő, Rusnyássza, Nyilasszó, Kövesverő (nap süt oda, nagy kő van ott), Kajtássza, Kővőgye, Buknássza, Kilincs, Káca, Mogyoróvőgye, Láz, Kerekvőgye, Ereszvény, Túnénátu (tulnan által eső hely?) Mogyoróska, Derecske, Ravaszlyuk, Horrásszó, Dobra, Eperjes, Súlyom, Pétervőgye, Hosszúverő. (E helyneveket a helyzet sorrendje szerint közöltem.)

(Szent-Erzsébet, Heves vármegye, Felsőmátrai járás.)

Hármashatár (Domaháza, Szent-Erzsébet és Várasszó község felé ágazó út mellett,) Székfő, Vállós, Pataj, Fútyó, Pénzes, Remetefő, Remetelápa, Bércfa, Atrássza, Cserelápa, Paphegye, Macskalyuk, Námmez (Nádméz?) Szénalápa, Mocsolyás, Medves, Petres, Aramvőgye, Cenevőgye, Nyilasszó.

(Domaháza és Szent-Erzsébet közt.)

Vállós, Táballápa (Táborlápa) Pénzes, Tőgyeslápa, Remete, Remetesarkágy, Sarkágy, Dobornya, Dobornyasarkágy, Papkútorma, Horvátné, Telekberke, Szédérjes, Részpéterné, Sároskút, Mocsolyás, Szék, Burjá, Pataj, Patajpaggya, Szarvaskő, Lénásszó, Ökörhegye, Kovasszó, Vermes. (A helyzet szerint írtam le.)

(Lelesz. Szent-Erzsébet mellett, Heves vármegye, Mátrai járás.)

Kerekhegy, Túnénátú, Tekeredő, Mogyoróska, Eresztény, Dobra, Eperjes, Hosszúverő, Cserelápa, Bolya, Halottak lapája, Kastélyos, Tete-

mes, Kecselápa, Kútos, Mocsolyás, Tyúksütő, Botássza, Dóna, Szurdokallja, Meggyásszó, Merke völgye.

(Szent-Erzsébet és Pétervására közt.)

Disznásszó, Szúcsilápa (Szúcs község), Kísjancsi güdri, Serpenyőlápa, Kölyúd, Szilakszó, Szikszó, Kuvasszó.

(Szent-Erzsébettől Eger felé.)

Rónalápa, Nagyvess, Borostyános, Hellásszó, Bagdasszó, Meggyásszó, Várhegy, Órhegy.

(A várasszói határban.)

R. VOZÁRY GYULA.

Szántók: Csepegő, Zugóberek, Nyíres, Cseretető, Hegymegett, Agyagos, Sárosút, Nyúlakkúttya, Közmező, Fénkövögy, Gállábja, Lejáró, Csákánkút, Bociszentegyház, Pad, Orát, Csúp, Hótnádós, Malomtere, Boc, Köveshágó, Sáfadomb, Hármosdomb, Óboc, Borzás, Széperdő, Somjvögy, Kerekerdő, Ploptyis, Kigyósmáj, Pogánkút, Kertekmegett, Farkasláb, Lónai ösvény, Eperjes, Halastó, Bátorhavas, Szenestönk, Ereszvény, Mocsárcsorgó, Ágozat, Doc, Kiságozat, Sárgapatak, Sárgóadal, Hosszúk, Közláb, Gyalai tekintő, Csóva, Körtvékút, Berkuc, Rózsadomb, Szilvástető.

Rétek: Orát, Mosórét, Réhejj, Sziget, Nagyrét, Csikóstó, Kenderkút, Ibrok, Horgos, Vistai árok.

Kaszdlók: Nádosi csorgó, A főrásoknál, Malomtere, Boc, Gyűrűs, Hidegkút, Halmok, Halmok ájja, Jóhejj, Veréberdő, Vistai patak, Kertek, Irtás, Szilvás ódal, Szilvás, Hordóskút, Nagyerdő, Cseresnyéskút, Remete.

Legelők: Dálnoki, Nyugvóhejj, Kertek dombja, Bátorhavas, Csóva.

Erdők: Nádoserdő, Kőszegő, Nyugvóhejj, Szárazpatak, Kertekdombja, Hidegkút, Bikárka, Szenpáli, Hosszuvögy, Kabósok dombja, Gödrök, Ördögjuk, Muzsdaj, Szálas, Ploptyis, Középór, Bagojsűrű, Tandierdő, Horgos, Középerdő, Kopaszdomb, Nagyerdő, Varárdomb, Kapulat, Hegyesdomb, Sötétút, Remete.

Szőlő: Sűjvedések.

Források: Hidegkút, Pogácskúti berek, Omlások, Diósberek, Eperjes, Ágozat, Mocsárcsorgó, Körtékút, Cseresnyéskút, Hordóskút, Szilvási kút, Remetekút, Zúgóberek, Ibroki kút, Kenderkút, A főrásoknál (sok forrás), Nyúlakkúttya, Oráti kút, A malomnál, Csákánkút. Benn a faluban: Kotóskút, Bodonkút.

Patakok: Sárgapatak, Medvéstorki vagy bagojsűrűi patak, Nadas.

Utcák: Felsőucca, Felszeg, Alszeg, Somáj, Borzás, Medvéstörök, Agyagos (= cigánysor.)

(Szucsák, Kolozs m.)

VERSÉNYI GYÖRGY.

Pestmegyéből itt közöljük Bagh és Majosháza községekben előforduló dűlők neveit, melyeket az ottani előjáróság értelmesebb tagjai magyarázattal láttak el.

I. Bagh községi dűlők. Malom dűlő, mert a Galga vize melletti malom mellett fekszik. Peres, hajdan az uraság és jobbágy közt peres

volt. Nagy völgy, domboktól körülvevett rétság. Rókaluk, gödrös hely, róka-
vadászok látogatták. Hát hegy, a Rókaluk végében, hátság emelkedett hely.
Száz öles, valamikor erdő volt. Hajas völgy, valamikor erdő volt, egykor
hársfákkal volt benöve. [*Hásvölgy?* A szerk.]

II. Majosházi dülők. Rétalja a Duna felé, szántóföld, azelőtt rét volt.
Füzes erdő, a Duna mellett szántó, azelőtt fűzfás erdő volt. Kertalja,
szántó, a belsőségek végében fekszik, azért kertalja. Dunára dülő szántó,
a Dunával hosszában húzódik. Pesti uti szántóföld, a pesti országutba
vezető községi ut melletti dülő. Tóköze, kismajtényi rész, ha árvíz van,
mindig tó lesz a szántóföld.

Közli Résző Ensel Sándor anyaggyűjteményéből

RÉSZŐ ENSEL KÁLMÁN.

Szántóföldek. Templom mege, Tóhely, Kicsi templom mege, Telek,
Sándor kútja, Patak mejéke, Kertremenő, Rövidláb, Torokárka, Nyíródal,
Torok, Avastető, Büdöskút, Tóhát, Gyerútja, Sásamenő, Cseresznyeskert
fele, Simonfele, Gödrösútfele. Horgas, Zalánpataka, Közlepláb, Külsőtorda,
Belsőtorda, Kútfele, Átal, Házfele, Hosszfi, Kétútköze, Kihágó, Cseralja,
Kéncseskúttája, Lókert, Nagyágmezeje, Kishegye, Kústér, Borsóföd, Nagy-
ágpataka, Kányásárka, Hidalja, Mocsár, Eger, Nagyágeleje, Nagyágarra,
Vármege, Délető.

Erdők: Csere, Hereczódala, Somos, Kopac, Erdősverőfénye, Kétárok
köze, Hatod, Nyírsorok, Gárdonteteje, Nagybérc, Úravassa, Várkútja,
Szopányos, Szilos, Sárigmart teteje.

Rétek: Hosszúrét, Malompataka, Gáteleje, Csikós, Kétvízköze, Deme.
Szentjános, Sirókutja, Tanorok, Kerülő, Botoskert.

(Oltszem. Háromszék megye.)

SIMON JÓZSEF.

Ragadványnevek

a szegedi kerületi börtön törzskönyvéből.

A Magyar Nyelvőr egy régi barátja szíves volt kieszközölni, hogy
Velzer Ferenc úr kijegyezte a szegedi kerületi börtön egész főnnállása
alatt letartóztatottak ál- és gúnyneveit. A nagy fáradtsággal készült 1200
számra rúgó érdekes és becses jegyzékben minden fogolynak szülőhelye
és nemzetisége is ki volt téve. Mi az itt következő kivonatban csak a
magyar neveket vesszük számba s a szülőhelyet csak ott említjük meg,
ahol az álnévben tájszót ismerünk fel v. gyanítunk. Helyszúke miatt a
magyar neveket is csak válogatva közöljük.

Cselédes. Manó. Zsiros. Bokréta, Frum. Cinkos. Helbi. Mucsi.
Tentás. Görcsi. Végső. Faluska. Főka. Here. Kossuth. Golyó. Pohos.
Kutyatók. Barac. Meszet. Pöndölös. Nebizdrá. Kondri. Szegbelesi.
Kanyéc. Kacor. Giliszta. Gombolító. Sárík. Lantos. Dohány. Májas.
Védő. Buger. Pántlika. Baltás. Szaniszló. Csonka. Suszter. Sámson. Csödör.
Summás. Borona. Kuszi. Kislakatos. Kácsás. Bidli. Lármas. Pór. Sülthús.
Táltos. Zatykó. Mózes. Faragó. Kapcsos. Héja. Raj. Zörög. Kacska. Fogd-
meg. Lebuj. Sohoni. Veszett. Kaller. Libás. Sári. Izsó. Halbőr. Dobó.
Rákosi. Tyúk. Kopogi. Pilla. Csatári. Tomaska. Mikó. Hódi. Tanács,

Nikotics. Jánosik. Cinege. Bajza. Szóda. Fercsi. Lajtos. Fiser. Lobožár. Titi. Kripcsi. Pócsik. Gyevi. Tyukszi. Palóc. Mísik. Guba. Kornyak. Csecse. Zsirka. Dratár. Bura. Ecet. Fajszi. Habran.

Cucora. (Somogy.) Tizse. (Veszprém.) Matyó. (Bács.) Lili. (Somogy.) Cakó. (Pest.) Bali. (Heves.) Karámos. (Szabolcs.) Termés. (Sopron.) Gunyi. (Bács.) Kulics. (Zala.) Bogás. (Csongrád.) Gatyka. (Torontál.) Pétó. (Zala.) Sarkadi. (Csongrád.) Ürös. (Fehér.) Akasztói. (Bács.) Cibili. (Bács.) Bóha. (Bács.) Gera. (Csongrád.) Tórnó. (Bács.) Dahó. (Jász-Nagy-Kun.) Csorga. (Bács.) Kalócs. (Heves.) Csutik. (Bereg.) Zuzora. (Zala.) Tuti. (Bács.) Esz-tojka. (Háromszék.) Gubi. (Heves.) Silye. (Abauj.) Hecca. (Bács.) Bángó. (Zala.) Gyocsi. (Pest.) Kermalac. (Bács.) Merevény. (Veszprém.) Raki. (Heves.) Petus. (Temes.) Gózon. (Pest.) Baksa. (Zala.) Roguli. (Szabolcs.) Mikes. (Bars.) Turcsi. (Csongrád és Borsod.) Kukó. (Heves.) Vájás. (Csik.) Platten. (Torda-Ar.) Benkó. (Csong.) Rebik. (Abaúj.) Lobár. (Bács.) Bene. (Sopron.) Bacsék. (Csong.) Pötyke. (Pest.) Tizedes. (Pest.) Csutor. (Heves.) Reki. (Torontál.) Kurkó. (Csongr.) Karabács. (Csanád.) Zsikó. (Csong.) Gégő. (Pest.) Cidik. (Kisküküllő.) Gojó. (Borsód.) Bite. (Csongrád.) Dudrai. (Csongrád.) Dnija. (Pest.) Bankó. (Heves.) Geda. (Csongrád.) Csikán. (Bács.) Hucsi. (Csongrád.) Bancsi. (Pest.) Burity. (Csongrád.) Tahó. (Pozsony. Águsz. (Csanád.) Dadara. (Bács.) Cepe. (Heves.) Zsikó. (Csongrád.) Törke. (Torontál.) Csafit. (Zala.) Gile. (Heves.) Cutra. (Csongrád.) Kukri. (Pest.) Bakró. (Pest.) Báló. (Pest.) Pumpi. (Győr.) Rézsi. (Torontál.) Csamangó. (Csanád.) Kakali. (Csongr.) Früsze. (Pest.) Bogács. (Heves.) Topár. (Csanád.) Csafú. (Abaúj.) Biba. (Bács.) Zsombó. (Csongrád.) Bera. (Nógrád.) Paksa. (Csongrád.) Jemetka. (Pest.) Csité. (Heves.) Pitle. (Heves.) Husla. (Bács.) Kocor. (Szolnok.) Gerócs. (Zala.) Bugyi. (Csongrád.) Suri. (Heves.) Topé. (Borsód.) Panyor. (Pest.) Gánya. (Bács.) Csabalya. (Csongrád.) Zsikó. (Csongrád.) Bojhoz. (Bács.) Bóba. (Csongrád.)

Gúnynevek.

Bekka, Berbécs, Bölbük, Bömbös, Bőrpuska, Bugyi, Bunda, Bünzerik, Bűzű, Cápó, Csibi, Csicsiri, Csidáj, Csutak, Döfös, Fataró, Gede, Góda, Guluc, Guzs, Harmatka, Ityikás, Jájá, Judás, Kukó, Minkó, Nupóc, Nyálas, Nyigócás, Pipás, Réz, Sáté, Siklódi, Szalonka, Tátájé, Tátas, Tokány, Tucl, Tüker, Ugyazigazán, Vacsam, Vajas.

(Sároemberke, Marostorda vm.)

KRISTÓF DOMOKOS.

Népdalok.

*Husvéti dal.*¹

Ma vízbe vető hetfő, nekem is úgy tetszik
Látom fiatalok hogy egymást öntözik.
Ha kártyával öntjük nem leszen tisztesség,
Ha kannával ontjuk úgy leszen ékesség.
Öntünk asszonyt, gazdát a kedves párjával.
Várunk piros tojást de azt is párjával.

¹ Vö. Benedek Elek közlésével Nyr. 36: 84. -- A szerk.

Elértük már a tavasznak kezdetét
 A szép virág szálnak látjuk kellemetét
 Zöld ágai le ne hervadjanak
 Nekünk szükségünkre meg is maradjanak
 Eljöttünk hozzátok ifju létünkre
 Hogy harmatot öntsünk ebbe az esztendőbe
 Mert ha meg nem öntsük erre az esztendőre
 Szépet nem virágoz nekünk jövőndőre.

Husvét másod napján vettem magam eszre
 Csukros vízi puskát tartok a kezembe
 Elindultam véle
 Szedjek piros tojást
 Ha nem adtok lányok
 Mind a vízbe hánylak.

(Háromszék vm. Gelence.)

MIHÁLIK IMRE,
 gazdálkodó.

Ki violát akar vetni,¹
 Nagy Pénteken vesse;
 Mert ugy bizony bőven terem
 S lesz elég teljesse.
 Babám akkor vetette,
 Körös vízzel öntözte,
 Fattyu nem is volt közte,
 Fattyu nem is volt közte.¹

(Alsófehérvármegye. A 19. század elején divatos éneke volt az ifjuságnak.)

Közli DEÁK FARKAS.†

Táncmondókák.

1. Három orsó hat gombojag tálán lész egy pászma,
 Az én uram nem is tuggya mibű lész gátyája.
 Fogja kê még a gyerekét hagy ugrok a táncba,
 Karton kötő van előttem, kiszakad a ránca.
2. Uccu lábom nē hibázz,
 Tē még másík rá vigyázz!
3. Szivem szotty, Szotykorotty, Ha eleső, Kapaszkgogy!
4. Szekéródal, vendégódal
 Járjad, bolond, járjad,
 Ha tē asztat még nem járod
 Törjön ki a lábod!

(Bajmok, Bács m.)

RÉVÉSZ ERNŐ.

¹ A Nyr. régi gyűjtéseiből.

IZENETEK.

Sch. G. A *kaszárnya* szónak eredetije kétségtelenül az olasz *caserna* és Gvadányi, kinél a NySz. szerint először fordul elő, csakugyan *m*-mel írja: »Másnap öszvegyültünk egy nagy *kaszárnyába*.« Azonban mihozzánk a német *kaserne* s a tót *kasárna* útján jött át (mint több más katonai műszó: a *verbuválás*, *pucoválás* stb.) Az olasz szónak *m*-es hangzása különben sem állna útjába e szóegyeztetésnek, mert kétségtelen, hogy az olasz szó is eredetileg **caserna* volt (a *casa* szóból a *cava*: *caverna*-féle képzés mintájára), az *m*-es alak valószínűleg az *arma* 'fegyver' szó hatása alatt keletkezett (vö. Diez: Etym. Wb.).

T. J. Az *azálea* neve görög szó s tkp. a. m. száraz; talán azért nevezte el így Linné, mert vadon csak a havasok csücsán terem, tehát elég száraz helyen. — A *prém* és az ég *pereme* egy és ugyanaz a szó (ném. *bräme*); vö. A pápisták külyebb is terjesztik a conciliumoknak *perémít* (NySz). Kékszinű a mente, báránybőr *perémes* (Arany: NC. 1 : 85.)

Sz. J. Fogadását elvesztette, mert mind a hivatalos iskolai, mind pedig az akadémiai helyesírási szabályzatot a Magyar Nyelvőr jelenlegi szerkesztője tervezte és fogalmazta. Az eltérések onnan származnak, hogy az Akadémia teljes ülése nem fogadta el a saját Nyelvtudományi Bizottsága kívánta újításoknak egy részét.

D. I. Minden érvényben levő helyesírási szabályzat nagy betűt kíván a kérdéses esetekben, s így — noha tökéletesen igaza van a dolognak kellemetlen oldalára nézve — az egyöntetűség kedvéért célszerű a nagy kezdőbetű alkalmazása.

Cs. B. Meglesz, de még nem tudjuk, mikor lehet.

P. M. Mikor jön az Öreg ábécé stb.?

Beküldött kéziratok. Kertész M. Személyragos igekötők. — Ádám I. Kimódol. — Székely A. Intés. — Vértés J. Nyelv és költészet. — Fülöp A. Zentai tájszók. — Kovács M. Megjegyzések. — Marianovics M. Kétféle *li*. — Vass Á. Szólások, versek. — Keszthelyi M. Felső fok és tárgyas ragozás. — Borsodi L. Palóc szólások. — Prohászka J. Nyelvesztétika.

Beküldött könyvek. Gábor Ignác: A magyar ősi ritmus. (Lampel R. Ára 5 K). — Manninger V. (és Bakay L.) Onomatologia medica. Orvosi neveskönyv. (Eggenberger.) — Ujváry B. Francia és m. zsebszótár. 3. kiad. (Athenaeum, félbörk. 5 K). — Horváth C. A Margitlegenda forrása (különny. a bp. IV. ker. reálisk. értesítőjéből).

Szily K. A magyar nyelvújítás szótára. II. rész. (Hornyánszky V.)

Emlékkönyv. Beöthy Zsolt születésének hatvanadik napjára írták tanítványai, barátai, tisztelői. (Athenaeum. 15 K).

Klasszikus regénytár VII. sorozat, 36.—39. és 40. k. (Révai-t.) — Réger B. Mikszáth, Herczeg, Ambrus. Ismertető felolvasások (Szentgotthárd, Wellisch B. 2 K).

Beöthy-Badics: A m. irodalom története II. k. (Athenaeum.)